

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра регіональних студій

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня магістра

на тему:

**«Особливості європейської інтеграції країн Західних
Балкан та їх досвід для України»**

Виконав студент 2 курсу, групи МЄАС-21
спеціальності 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
освітньо-професійної програми
«Євроатлантичні студії»

Дубіна Андрій Федорович

Керівник – професор, кандидат історичних
наук Павлюк Віктор Володимирович

Рецензент – _____

_____

Робота допущена до захисту

(протокол № __ засідання кафедри історії від _____ 2023 року

В. о. завідувача кафедри регіональних студій:

_____ Петро КУЛАКОВСЬКИЙ

м. Острог – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	7
1.1 Регіон Західних Балкан та його цінність для Європейського Союзу.....	7
1.2 Конкуренція зовнішніх геополітичних гравців у регіоні Західних Балкан.....	13
Висновки до 1 розділу.....	21
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕДУРНІ РАМКИ ПЕРЕГОВОРІВ ПРО ВСТУП КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	23
2.1 Шлях до укладання Угод про асоціацію.....	23
2.2 Нова стратегія для Західних Балкан.....	42
Висновки до 2 розділу.....	48
РОЗДІЛ 3 ДОСЯГНЕННЯ КРАЇН РЕГІОНУ ЗАХІДНИХ БАЛКАН У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	50
3.1 Адаптація до змін у політичному та геополітичному середовищі.....	50
3.2 Економічні та соціальні здобутки країн регіону у процесі інтеграції до Європейського Союзу.....	57
3.3 Основні уроки для України з досвіду інтеграційного процесу країн Західних Балкан.....	65
Висновки до 3 розділу.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Війна в Україні, яка у 2022 році переросла у повномасштабну, спричинила геополітичні та економічні турбулентності не лише у Європі, а й у світі загалом. Україні за таких доводиться діяти рішуче і в результаті 23 червня 2022 року вона отримала статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Дослідження європейської інтеграції країн Західних Балкан є актуальним в контексті сучасної геополітичної ситуації та стратегічних рішень для України. Зосередження на досвіді цих країн важливо для визначення можливих шляхів інтеграції України в Європейський Союз. Західні Балкани, враховуючи свої унікальні політичні, економічні та культурні відмінності, можуть слугувати цінними джерелами вивчення успішних та невдалих аспектів інтеграції. Актуальність дослідження полягає в тому, що успіх інтеграції країн Західних Балкан в Європейський Союз може надати Україні певний контекст та важливі уроки. Вивчення динаміки політичного, економічного та соціокультурного розвитку цих країн дозволяє уникнути потенційних помилок та пришвидшити процес інтеграції України, враховуючи індивідуальні особливості та виклики. Крім того, зважаючи на активні дискусії щодо перспектив членства України в Європейському Союзі, вивчення досвіду Західних Балкан може служити підґрунтям для розробки стратегій та рекомендацій щодо оптимального вирішення викликів інтеграції та підтримки європейських цінностей у контексті української реальності.

Аналіз стану наукової розробки теми. Вітчизняні дослідники вивчають особливості європейської інтеграції країн Західних Балкан в контексті розширення ЄС та перспектив європейського майбутнього України. Серед таких науковців та дослідників Г. Друзяко, В. Копійка, В. Посельський. Значну увагу у вітчизняній літературі приділено теоретичним основам європейської інтеграції, про що свідчать монографії та роботи Н. В. Антонюк, М. М. Микієвича, М. М. Мацяха, М. З. Мальського. Серед

зарубіжних дослідників цій тематиці присвячені роботи Д. Дайнена, Н. Мусиса. Велика кількість робіт присвячена також процесу становлення відносин в контексті Процесу стабілізації та асоціації і проведення політики ЄС щодо регіону Південно-Східної Європи загалом. Еволюцію політики ЄС щодо країн Західних Балкан досліджували М. Миронова, Д. Кравченко, Є. Юрчук та А. Мартинов. Проте, основою для написання роботи були англійські джерела, зокрема інтернет-джерела, які містять інформацію про сучасний стан і тенденції розвитку відносин між ЄС та країнами Західних Балкан.

Джерельну базу дослідження становлять комюніке та звіти Європейської Комісії, Угоди про стабілізацію та асоціацію з державами-кандидатами (Північна Македонія, Албанія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина), Пакт про стабілізацію, щорічні звіти держав-кандидатів та плани фінансової допомоги Європейського Союзу країнам Західних Балкан і узгодження законодавства.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика країн Західних Балкан у європейському регіоні.

Предметом дослідження є особливості європейської інтеграції країн Західних Балкан та їх досвід для України.

Мета дослідження – є провести комплексне вивчення євроінтеграційної політики країн Західних Балкан, виявити характерні особливості процесу реформування всередині цих держав та визначити, які уроки для України можуть стати важливими та корисними.

Задля досягнення зазначеної мети було поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати політичні та історичні передумови інтеграції країн Західних Балкан до ЄС;
- дослідити особливість та цінність регіону для ЄС та зовнішніх геополітичних гравців;
- здійснити аналіз процедурних рамок переговорів про вступ країн Західних Балкан до ЄС;

- визначити результати та успіхи країн регіону у процесі інтеграції;
- визначити основні уроки для України з досвіду інтеграційного процесу країн Західних Балкан.

Хронологічні рамки охоплюють 1991 (розпад Югославії та утворення молодих незалежних держав) – до сьогодні.

Географічні рамки охоплюють регіон Європи, а саме території країн Західних Балкан, України та Європейського Союзу.

Теоретико-методологічну базу даного дослідження формують загальнонаукові та спеціальні наукові методи. До них відносяться порівняння, історичний, прогностичний, системний, описовий, логічний, аналіз та синтез, індукція та дедукція, типологізація, і діахронний метод. Під час аналізу концептуальних документів та ініціатив, що лягли в основу відносин між країнами Західних Балкан та Європейським Союзом (ЄС) та між Україною та ЄС в період з 1991 року по сьогодні, використовувалися історичний, порівняльний, описовий, аналітичний та синтетичний методи.

У дослідженні реалізації умов інтеграційного процесу застосовувалися методи індукції та дедукції, а також системний метод. З використанням діахронного методу проведено аналіз етапів політики ЄС відносно цих країн, які послідовно змінювали один одного. Прогностичний та метод типологізації використовувалися при розробці сценаріїв розвитку європейської інтеграції країн Західних Балкан та України, а також при визначенні основних проблем, які ускладнюють процес їхнього приєднання до Європейського Союзу.

Наукова новизна даного дослідження полягає в комплексному порівняльному аналізі історії європейської інтеграції країн Західних Балкан. У роботі враховано унікальний контекст розвитку відносин країн Західних Балкан з Європейським Союзом (ЄС) від їхнього початку в 1991 році до сучасності.

Висвітлено актуальні проблеми, які ускладнюють процес європейської інтеграції для країн Західних Балкан, окреслено роль різноманітних ініціатив

ЄС. Досліджено й сформульовано ймовірні сценарії розвитку цього процесу в найближчому майбутньому для України. Враховано вплив російського повномасштабного вторгнення в Україну на політику розширення ЄС, що є новизною в розгляді впливу зовнішніх факторів на європейську інтеграцію.

Практичне значення магістерської роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для подальшого розвитку та поглиблення дослідження європейської інтеграції країн Західних Балкан. Отримані дані можуть бути впроваджені в програми навчальних дисциплін, які викладаються студентам факультетів міжнародних відносин чи політології, а також інших спеціальностей. Ці результати можуть стати важливим ресурсом для викладачів, які готують лекції, пов'язані із європейською інтеграцією України. Використання отриманих матеріалів може допомогти у створенні актуальних та інформативних курсів, які враховують сучасні тенденції та виклики європейської інтеграції в регіоні Західних Балкан.

Структура магістерської роботи. Робота має логічну структуру, що дає можливість послідовно висвітлити тему дослідження та взяти до уваги усі аспекти дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на підрозділи, висновків та списку використаних джерел та літератури. У першому розділі проаналізовані політичні та історичні передумови інтеграції Західних Балкан до ЄС. У другому розділі визначено та проаналізовано процедурні рамки переговорів про вступ країн Західних Балкан до ЄС. У третьому розділі визначено досягнення країн регіону та виділено основні уроки для України. У кінці роботи подано список використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи складає 84 с. Список використаних джерел та літератури включає 54 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1 Регіон Західних Балкан та його цінність для Європейського союзу

Термін "Західні Балкани" було введено геополітичними органами Європейського Союзу на початку 2000-х років і вказує на ті країни на південному сході Європи, які на той момент не були членами або кандидатами на вступ до ЄС, але могли прагнути до приєднання до блоку. Спочатку регіон Західних Балкан складався з семи країн - Албанії, Боснії і Герцеговини, Хорватії, Косово, Північної Македонії, Чорногорії та Сербії, проте Хорватія пізніше вступила в ЄС.

Західні Балкани схожі на придаток ЄС. Ні одна з шести економік - Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Чорногорія, Північна Македонія чи Сербія - не є членом ЄС, і всі вони здаються віддаленими на світлові роки від цього. До цього часу тільки Сербія і Чорногорія розпочали переговори щодо вступу, тоді як Північна Македонія і Албанія чекають відповідно 18 і 13 років [22].

У 1990-х роках регіон стикався з серйозними конфліктами, які мали негативні політичні та економічні наслідки, що відчуваються досі. У початковому і середньому періоді 2000-х років перспектива вступу до ЄС і світовий економічний бум сприяли швидкому економічному відновленню та підсилили економічні та інституційні реформи в регіоні. Однак глобальна фінансова криза 2007-09 років та наступна європейська фінансова криза 2010-13 років (особливо вплив на південний фланг ЄС) призупинили темпи економічного зростання в регіоні та підсилили високий рівень безробіття, особливо серед молоді. Крім того, різноманітні невирішені проблеми від минулих конфліктів уповільнили темпи реформ та прогресу у вступі до ЄС в

країнах Західних Балкан, підсиливши націоналістичні настрої в усьому регіоні [12].

Усі партнери із Західних Балкан мають угоди про стабілізацію та асоціацію з ЄС, що відкриває торгівлю та приводить регіон у відповідність до стандартів ЄС. Угоди про стабілізацію та асоціацію забезпечують загальну основу для відносин ЄС із Західними Балканами. Ми тісно співпрацюємо для вирішення спільних проблем безпеки. ЄС також надає політичну та фінансову підтримку країнам регіону для розвитку добросусідських відносин і побудови спільного процвітання через регіональну інтеграцію. Крім сильної політичної підтримки Західних Балкан і Берлінського процесу, ЄС підтримує організації регіонального співробітництва, щоб прискорити економічний розвиток, покращити зв'язок, посилити безпеку та багато інших переваг у регіоні [11].

Зіткнувшись із такими ризиками, ЄС та його члени не повинні недооцінювати стратегічне значення регіону Західних Балкан.

Географічно країни Західних Балкан формують сухопутний міст і найкоротший транзитний маршрут між південно-східним флангом ЄС (Греція, Болгарія та Румунія) та його центральноєвропейським "ядром" (Угорщина, Хорватія, Словенія та Австрія). Важливість цього транзитного регіону була продемонстрована під час кризи з біженцями в 2015-2016 роках. Тісна співпраця між урядами Західних Балкан та ЄС відіграла ключову роль у блокуванні балканського маршруту для потоків біженців.

Через своє географічне положення та довгі та складні сухопутні кордони зі своїми західними сусідами, Хорватія може бути основним бенефіціаром подальшого розширення. Єдине дорожнє сполучення між її південною та центральною частинами (Адріатична автострада) проходить через територію Боснії і Герцеговини, що є перешкодою для приєднання Хорватії до зони Шенгену [20].

Економічно ЄС є найбільшим торговельним партнером країн Західних Балкан, основним джерелом прямих іноземних інвестицій та основним

напрямок виїзної трудової міграції. Багато європейських країн мають значну діаспору з Західних Балкан.

Перспектива членства в ЄС є стимулом для просування реформ на Західних Балканах. Реформи є ключовими для європейського шляху, але, що більш важливо, вони мають вирішальне значення для покращення політичного та економічного управління, верховенства права, свободи ЗМІ та умов для громадянського суспільства. Це в спільних інтересах громадян Західних Балкан і ЄС.

Воєнний конфлікт Росії з Україною наголошує, наскільки суттєвим стає вплив зовнішніх обставин на перебіг бойових дій, а саме на надання військової допомоги та встановлення санкцій проти країни, що вчиняє агресію. Країни, які підтримують Росію, наприклад Сербія та Угорщина, виступають своєрідними захисниками інтересів Путіна та Росії [19].

Вплив зовнішніх чинників відіграв важливу роль у розгортанні війни в Україні, особливо коли Росія розпочала активно поширювати через медіа інформацію про притискання російськомовного населення на сході країни. Цей наратив залишається одним із ключових у ЗМІ, які отримують фінансування та підтримку з Росії [23].

Аналогічний підхід до розповсюдження дезінформації про притискання представників різних націй також застосовується пропагандистськими медіа, які перебувають під контролем Росії, на територіях країн, що колись входили до складу Югославської федерації. Працівники Інституту балканістики Російської академії наук, російські журналісти та громадяни РФ відтворюють аналогічний навіть неправдивий наратив: західні країни, включаючи Сполучені Штати, Великобританію, Францію, Німеччину та інші країни Європи, намагаються взяти під свій захист республіки, які вийшли із складу Югославії, і в цьому контексті РФ звинувачує їх у геноциді сербів, розпаді федерації та постійному втручанні у внутрішні справи країн Західних Балкан [19, 78] .

Цікаво відзначити, що російська пропаганда обходить увагою роль Росії у формуванні міфу про "Велику Сербію" і етно-конфесійних протиріч у регіоні протягом XIX-XX століть, коли, подібно до сучасності, Балкани перебували під впливом різних держав.

Протягом століть "господарями" на Балканах не були самі балканські народи, а скоріше Австрія, Італія, Німеччина та Угорщина. Поступово до поділу Балкан на специфічні зони впливу долучилися Велика Британія, Росія, США та Франція. Кожна з цих держав мала свої власні інтереси у регіоні, особливо активізуючи їх під час військових конфліктів, таких як світові війни та Балканська криза.

На початку слід взяти до уваги Австро-Угорщину, яка до Першої світової війни намагалася реалізувати самостійну політику у Західних Балканах. Після розпаду цієї імперії в регіоні зросли вплив та зацікавленість Німеччини. Також на початку XX століття відбулась активізація політики інших держав у цьому регіоні [11, 20].

Італія мала намір включити всі балканські прибережні території Адріатичного моря до свого складу. Велика Британія та США виступали за обмеження впливу Росії, яка прагнула мати доступ до Середземного моря, контролюючи протоки Босфор і Дарданели. Ці держави не підтримували ідею створення об'єднаної південнослов'янської держави, оскільки вони сприймали як вигідне існування незалежних монареспублік. Це дозволяло їм не лише протистояти впливу Росії, а й стримувати розвиток сербського націоналізму та територіальних претензій інших держав [11, 15].

Навпаки від інших країн, Франція підтримувала створення Королівства СХС, прагнучи знайти союзників для протистояння Німеччині. У 1930-х роках Франція ініціювала створення антинімецьких блоків на Балканах, що було частиною стратегії протистояння нацистській Німеччині. Співпраця між Францією та Королівством СХС (пізніше Королівством Югославією) виникла, зокрема, через зв'язки сербської династії Карагеоргієвичів із французькими політичними колами [12].

Натомість, Німеччина мала тісні історичні зв'язки зі словенцями та хорватами, що сприяло постійній зацікавленості цієї держави у Західних Балканах. Цей фактор визначав закріплення фашистського окупаційного режиму під час Другої світової війни та створення Незалежної Держави Хорватії (НДХ).

Після створення федеративної Югославії у 1945 році зовнішньополітичний вплив став вагомим фактором у внутрішньому житті держави, особливо через настання Холодної війни, коли Югославія виступала своєрідною "буферною зоною" між сходом і заходом. У таких умовах національне питання втратило свою актуальність, а прояви міжетнічної напруги систематично стримувалися. Стратегічне геополітичне положення країни призвело до того, що Югославія утримувала нейтральну позицію і намагалася зберегти свою незалежність в умовах глобальних політичних протиріч [11, 15].

В результаті цього у більшості республік розпочалися підпільні національні рухи, які отримували підтримку з-за кордону. Особливо це було помітно в Хорватії, де здійснювалися спроби відродження усташів за активної підтримки еміграційних груп у країнах, таких як Аргентина, Німеччина та США. Албанці в Косово отримували підтримку від Албанії, Македонії та мусульманських країн.

Хорватія та Словенія отримали матеріальну і фінансову допомогу від Австрії та Німеччини, що призвело до формування своєрідного економічного сепаратизму. На початку 1990-х років ці економічні чинники також сприяли визнанню незалежності Словенії та Хорватії країнами Західної Європи. У цей період національне питання втратило свою актуальність, оскільки увага зосереджувалась на боротьбі за незалежність і формуванні нових держав [18, 129]

Певні політичні діячі відіграли важливу роль у заглибленні етно-конфесійних протиріч між народами колишньої СФРЮ, особливо під час

Балканської кризи в кінці ХХ – початку ХХІ століття, під час розпаду федерації та активних військових дій.

Ці політичні лідери використовували етнічні та релігійні розділи для досягнення своїх політичних цілей, підкреслюючи різницю між різними групами населення. Їхня риторика часто підштовхувала до загострення міжетнічних та міжрелігійних відносин, що призводило до поглиблення конфліктів та відчуження між спільнотами [11, 27; 12, 36].

Це підштовхнуло регіон до серйозних етнічних чисток, генерування ненависті та довготривалих соціальних та політичних проблем. Історія конфліктів на Балканах слугує прикладом того, як впливові постаті можуть використовувати етнічні та релігійні розділи для досягнення своїх політичних мети, при цьому поглиблюючи вразливості суспільства і загострюючи протиріччя.

Слободан Мілошевич, Франьо Туджман, Алія Ізетбегович, Анте Готовіна, Радован Караджич, Ратко Младич виступали як ключові постаті, що представляли інтереси своїх народів під час конфліктів на Балканах. Вони вдало використовували національне питання як інструмент для досягнення своїх політичних цілей, прагнучи створити моноетнічні держави [18, 97].

Франьо Туджман (Хорватія), Алія Ізетбегович (Боснія і Герцеговина) та Слободан Мілошевич (Сербія) виступали за створення етнічно однорідних держав, акцентуючи територіальні претензії своїх етнічних груп. Мілошевич та Туджман розглядали спроби наближення до країн Західної Європи як стратегічну мету, вказуючи на їхнє бажання інтеграції в європейський політичний контекст [54].

Особистість виявила вирішальний вплив під час збройних конфліктів в Боснії і Герцеговині, Косово та Хорватії. Хоча у Слободана Мілошевича, Франьо Туджмана та Алії Ізетбеговича була можливість зупинити ескалацію конфліктів та військові злочини, вони не скористалися цією можливістю, оправдовуючи це захистом територіальної цілісності та недоторканості своїх

держав. Це вирішально вплинуло на подальший розвиток конфліктів та формування політичного ландшафту в регіоні.

Для населення республік колишньої Югославії політичні та військові лідери лишаються національними героями, і це виявляється у масових акціях протесту, спрямованих проти арештів таких постатей, як Слободан Мілошевич, Анте Готовіна, Ратко Младич, Радован Караджич інших. На державному рівні в Боснії і Герцеговині, Косово, Сербії, Хорватії провина цих осіб частково визнається, але цей процес відбувається під сильним зовнішнім тиском [5].

Головними чинниками, що впливають на цей підхід, є прагнення республік колишньої Югославії приєднатися до Європейського Союзу та НАТО, а також отримати фінансову підтримку для проведення внутрішніх реформ. Зовнішній тиск і підтримка з боку міжнародних організацій грають ключову роль у визнанні чи відкиданні провини лідерів та у формуванні публічної думки. Важливим аспектом є також бажання країн регіону зміцнити свій міжнародний статус та перейти до європейських стандартів.

1.2 Конкуренція зовнішніх геополітичних гравців у регіоні Західних Балкан

Новоутворені незалежні держави на Балканах, які виникли після розпаду Югославії, залишаються у фокусі геополітичних протистоянь різних світових сил. Для Європейського Союзу цей регіон є своєрідним випробуванням для визначення здатності реалізації європейських демократичних цінностей в стратегічно важливому контексті для ЄС. Процеси дезінтеграції та міждержавних конфліктів, що відбувалися на Балканах у період з 1991 по 2008 рік, становлять серйозні виклики для безпеки і навіть самого існування проекту європейської інтеграції.

Балкани залишаються регіоном, де різні держави намагаються встановити свій вплив, нав'язуючи свої погляди та визначення майбутнього

розвитку. В даний час тут зіткнулися інтереси Європейського Союзу (зокрема Франції та Німеччини), Сполучених Штатів, Росії, Китаю, Туреччини та Угорщини. Аналіз становища США, Європейського Союзу і Росії на Балканах відображає складні геополітичні відносини в цьому регіоні.

Роль Сполучених Штатів: США виявили значний інтерес до Балкан під час конфліктів 1990-х років. Участь США у підтримці Євросоюзу і створенні стабільності в регіоні підкреслює стратегічне значення Балкан для американської зовнішньої політики [12, 267].

Роль Росії: Росія використовує історичні та культурні зв'язки з слов'янськими країнами на Балканах, зокрема з Сербією. Однак ефективність її стратегії в області втручання обмежена, як показав невдалий спроба впливу на Чорногорію в 2018 році [18, 158].

Роль Сербії: Сербія, будучи ключовим гравцем на Балканах, утримує баланс між європейською інтеграцією, російським впливом та національними інтересами. Спроби використовувати російський фактор для шантажу європейських партнерів можуть бути складними в умовах, коли європейська інтеграція залишається стратегічною метою для Сербії [18, 268].

Роль Російського «Газпрому»: Енергетичний аспект є ключовим, зокрема, з погляду безпеки газопроводу «Південний потік». Регіон залишається стратегічно важливим для енергетичної безпеки та впливу [11, 21].

Зазначені фактори свідчать про складність геополітичних відносин на Балканах та постійну боротьбу впливових сил за вплив у цьому регіоні.

Туреччина дійсно має значний інтерес у Балканах, який виникає з історичних, культурних та геополітичних зв'язків. Деякі ключові аспекти турецького впливу на Балканах включають:

Історичні та культурні зв'язки: Туреччина має глибокі історичні та культурні зв'язки з багатьма країнами на Балканах, особливо з тими, що колись входили до складу Османської імперії. Це створює основу для певного рівня взаєморозуміння та впливу.

Регіональний вплив Туреччини відбувається через м'яку силу: Туреччина активно використовує тактику "м'якої сили", просуваючи свою культуру, економічний вплив і релігійні зв'язки, зокрема з мусульманським населенням [11, 14].

Геополітичні інтереси Туреччини на Балканах є ключовими з точки зору геополітичних інтересів. Вони становлять сферу впливу, де Туреччина може взаємодіяти з Європейським Союзом, Росією та іншими гравцями. Вплив на євроатлантичні аспірації полягає у тому, що Туреччина намагається використовувати свій вплив на Балканах для сприяння своїм євроатлантичним аспіраціям, зокрема в контексті переговорів про вступ до Євросоюзу.

Стратегічні інтереси в енергетиці: Туреччина має інтереси в розвитку енергетичної інфраструктури, зокрема в контексті газопроводів, які проходять через регіон.

Туреччина, виступаючи як ключовий гравець у Балканах, розвиває свої стратегії взаємодії з країнами регіону, щоб забезпечити свої економічні, політичні та геополітичні інтереси [12, 241].

За останні роки між Туреччиною та Європейським Союзом (ЄС) виникають напруженість через різні чинники, такі як криза біженців, події "арабської весни" та геополітичні амбіції Туреччини. За останнім часом Туреччина активно проявляє інтерес у справах Близького Сходу та Егейського моря, що створює додаткові труднощі у відносинах із ЄС. Президент Туреччини Р. Ердоган, схоже, віддає перевагу нео-османському проекту, а не шляху до європейської інтеграції, як це свідчать його дії, зокрема, перетворення Святої Софії на мечеть. Це свідчить про спробу відродження імперського впливу та сфери впливу [20]. Спроби розподілу ресурсів у Егейському морі і конфлікти щодо Кіпру призводять до зростання напруги між Туреччиною та Грецією. У зв'язку з цим балканський вектор турецької зовнішньої політики, хоч і залишається важливим, може тимчасово відступити на другий план. У цілому, зовнішньополітична стратегія

Туреччини визначається глобальними амбіціями, регіональними конфліктами та внутрішніми факторами [2, 437].

На Балканах глобальний конкурент США, Китай, виявляє великий інтерес до регіону. Китай очікував завершення гарячої фази балканських воєн 1991-1999 років і використовував фінансові труднощі Греції в період 2008-2012 років для придбання грецьких морських портів. Ці порти відіграють ключову роль у стратегії "Один пояс, один шлях" та стають важливим елементом логістичного маршруту Китаю до Євросоюзу через Балкани. З точки зору логістики цей регіон стає значущим торговельним шляхом для китайських інтересів [4].

Майбутній сценарій геополітичної гри на Балканах в значній мірі залежить від консолідації балканських національних інтересів та успішної стратегії Євросоюзу в регіоні. Взаємодія між США, Китаєм та Євросоюзом може визначити подальший розвиток подій на цьому геостратегічно важливому території [4].

Все ж, спостерігається певна непослідовність стратегії Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан. Відмічається, що неготовність ЄС прийняти ці країни в своє членство, так само як і непідготовленість самих балканських країн повністю відповідати критеріям членства, створює регіональний геополітичний вакуум. У науковій літературі продовжується дискусія стосовно доцільності розширення Європейського Союзу на країни Західних Балкан [1, 53].

Ідеї про географічні межі Європи переживали зміни у відповідності до еволюції політичних поглядів на те, які нації можуть вважатись європейськими, а які – ні. Відбувається переосмислення ціннісного змісту поняття "Європа". Раніше це поняття часто асоціювалося із християнським світом, але в епоху постмодерну воно стало синонімом уявлення про центр глобальної постіндустріальної цивілізації. До початку процедури виходу Великої Британії з ЄС, саме Лондон виступав як активний прихильник розширення ЄС, вбачаючи в цьому засіб запобігання формуванню

консолідованого федеративного Євросоюзу. Однак "Брекзїт" виявився винятком, а не загальною тенденцією, при цьому основний збиток понесла Велика Британія, а не Європейський Союз [1, 89].

РФ, Туреччина та Угорщина спільно виступають проти дипломатії, яка не завжди є узгодженою між Євросоюзом та Сполученими Штатами. Крім того, Китай залишається тїньовим гравцем, що уважно стежить за тим, щоб його інтереси в регіоні не порушувалися. Подїбно до 1990-х та початку 2000-х рр., Сербія вкотре визначається як головний "злочинець" на Західних Балканах, а її лїдер, Александар Вучич, виявляє схожість у стилі управління та зовнішній політиці із угорським прем'єром Віктором Орбаном та турецьким президентом Реджепом Тайїпом Ердоганом [20].

Усі троє, Вучич, Орбан та Ердоган, підтримують тїсні контакти з Кремлем і розглядаються як постійні співробітники Росії. Сербія діє як дестабілізуючий фактор у регіоні, ігноруючи заклики Європейського Союзу та Сполучених Штатів виступати проти РФ, і вона єдиним західно-балканським табором, що виступає на користь Росії. Мілорад Додїк, лїдер боснійських сербів, прихильник проросійських поглядів, підтримує Вучича в цьому напрямку. Для РФ зближення Сербії, Республіки Сербії, Угорщини та Туреччини є вигідним, оскільки це надає Путїну можливість постійно розгойдувати ситуацію на Балканах та в Євросоюзі [40].

Сполучені Штати, відігравши важливу роль у врегулюванні балканських конфліктів (наприклад, укладення Дейтонського мирного договору для Боснії та Герцеговини, визнання незалежності Косово), на початку ХХІ столїття передали регіон під відповідальність Європейському Союзу. Однак у своєму статусі лїдера НАТО США залишаються гарантом регіональної безпеки. Росія також демонструє свою присутність на Балканах, пробуючи зберегти вплив на Сербію. Проте ключовим гравцем на Балканах залишається Євросоюз. Його роль визначає темпи інтеграції країн Західних Балкан до об'єднаної Європи, а також ступїнь економічної і політичної стабільності у регіоні. Складність проблем, з якими ЄС зіштовхується на

Балканах, робить процес розробки та впровадження стратегії щодо Західних Балкан занадто складним [44].

Вступаючи до Євросоюзу (наприклад, Словенія у 2004 році та Хорватія у 2013 році), словенці та хорвати зуміли зберегти свою національну ідентичність, базуючись на європейських цінностях і радикальній відмові від "балканського синдрому", що означає постійні міжнаціональні війни. Це вказує на те, що вони успішно інтегруються в європейський контекст, в той час як відмовляються від негативних аспектів минулого [49].

Цікавим є досвід Македонії в цьому контексті. У початкових роках 1990-х завдяки превентивним діям ООН та введенню миротворчих сил на кордоні з Сербією наприкінці 1992 року, Республіці Македонії вдалося уникнути втягнення в балканські війни. Це свідчить про ефективність міжнародних заходів у попередженні конфліктів та збереженні стабільності в регіоні. Греція, як член Європейського Союзу та НАТО, відіграла позитивну роль у сприянні Македонії на шляху до європейської ідентичності. Греція адаптувала свою національну політику щодо македонського питання враховуючи потреби європейської безпеки) [54].

У рамках Європейського Союзу та НАТО, Греція взаємодіяла з Македонією на платформі спільних цілей та стандартів, сприяючи стабільності та розвитку регіону. Ця співпраця сприяла поглибленню македонської інтеграції в європейський простір та зміцненню європейської ідентичності країни.

Пандемія стала новим випробуванням для балканського регіону. Через негативний вплив карантинних заходів, відбулись спорадичні протести у Сербії, Чорногорії та Косово, що мали негативний вплив на становище національних економік цих країн. Змушений реагувати на термінові виклики безпеки в регіоні, Євросоюз здійснив термінове виділення 3.3 млрд. євро для подолання наслідків пандемії [49].

Військово-політична обстановка, що склалася навколо Косово, ускладнює виведення миротворчих сил з регіону. Війська KFOR

залишаються ключовим гарантом регіональної стабільності в умовах, коли конфліктні питання і нестабільність продовжують існувати [44].

Процес прийняття держав Західних Балкан до Європейського Союзу потребує не лише їхніх внутрішніх трансформацій, але й відповідної готовності самого Євросоюзу. Особливо важливо враховувати політичний реалізм сучасності, оскільки песимістичний історичний досвід Західних Балкан підкреслює їхню історичну "слабку ланку" в європейській системі міжнародних відносин. Це пов'язано з етнічно-різноманітною структурою населення, актуалізацією національно-державного будівництва, яке спровокує міжнаціональні протиріччя та гострі міждержавні конфлікти. Однак виходячи з прикладу британського референдуму 23 червня 2016 року щодо виходу Великобританії з Євросоюзу, стало очевидним, що внутрішні конфлікти в самому ЄС також можуть стати перешкодою для реалізації стратегії розширення Європейського Союзу [54].

Деякі науковці вказують на історичну позицію Британії, яка завжди підтримувала прийом нових держав до Євросоюзу для розмиття проекту "федералізації" Євросоюзу. Тому завершення процедури виходу Великої Британії з ЄС може сприяти процесу "федералізації", що відклало на невизначений термін прийняття нових держав до ЄС. Дехто висловлює точку зору європейських оптимістів, стверджуючи, що вихід Великої Британії з ЄС навіть сприятиме прийняттю країн Західних Балкан до Євросоюзу, оскільки різноманітність та специфіка балканських держав не завадять процесу формування Європейської демократичної і децентралізованої республіки. Очевидно, що у постійній дискусії між європейськими оптимістами і песимістами золота середина визначається політичним реалізмом [1, 342].

Стратегічним завданням для країн балканського регіону залишається вибір між модернізацією національної ідентичності та інтеграцією в наднаціональні європейські та євроатлантичні структури. Успіх Хорватії та Словенії, які є переважно мононаціональними, наразі ще не є універсальним зразком для інших країн регіону. Пояснення цьому ховається у невирішених

етнічно-національних проблемах: сербське та албанське питання до сих пір залишається відкритим [51].

Невдача Сербії у балканських війнах 1991–1999 рр. з примхою створення "Великої Сербії" призвела до розподілу країни. Чорногорія у 2006 році вийшла зі складу "малої" Югославії, а в лютому 2008 року була оголошена незалежність Косово. Таким чином проблема Косово створила у балканському регіоні "албанську дилему", адже було створено 2 окремі національні албанські держави [49].

Намагання об'єднати Косово та Албанію очевидно викличуть піднесення ультра націоналістичних настроїв у регіоні. Теоретична "Велика Албанія" може прагнути не лише до Косово, але й до територій, де проживає албанське населення, таких як сербський Санджак, албанські області в Республіці Північна Македонія, а навіть північ Греції. А також це може створити нестабільність в сусідніх країнах та утруднити вирішення сербського національного питання через підтримку албанської націоналістичної ініціативи.

Громадяни Сербії, а також її політична еліта повинні прийняти стратегічне рішення та зробити вибір між визнанням існуючих територіально-політичних реалій на Балканах і підтримкою процесу європейської інтеграції. У випадку обрання шляху невизнання існуючих реалій може спостерігатися загострення ситуації у Боснії та Герцеговині, що може призвести до політичних та етнічних конфліктів у регіоні [44].

Сербські націоналістичні групи в Боснії та Герцеговині настоюють на самовизначенні Республіки Сербської та її приєднанні до Сербії. Однак можлива гіпотетична фрагментація території Боснії та Герцеговини може підірвати Дейтонські мирні угоди 1995 року. У той час Боснія та Герцеговина була створена як конфедеративна держава з трьома рівноправними національними складовими: боснійськими хорватами, боснійськими сербами і боснійськими мусульманами. З того часу Боснія та Герцеговина фактично перебуває під опікою Євросоюзу. У цих умовах позитивний варіант

інтеграції всіх балканських країн до ЄС і НАТО можливий за умови прагматичного вибору Сербії цього шляху [41].

Чорногорське питання, зокрема створення автокефальної чорногорської православної церкви, викликало напруженість між Сербією та Чорногорією. Це рішення могло бути сприйняте як подальше відокремлення Чорногорії від впливу Сербської православної церкви, що має велике значення для сербської національної самовизначеності. Водночас це може свідчити про намагання Чорногорії зміцнити свою національну самобутність [43].

Питання національної ідентичності на Балканах залишається складним, особливо в контексті історичних перетворень та національних конфліктів. Хоча європейська інтеграція може виступати як крок до спрощення національних напруг, деякі питання, як Чорногорське православ'я, продовжують викликати труднощі.

Висновки до 1 розділу

Зміна національних уявлень та побудова модерної європейської національної ідентичності може вимагати часу та активних зусиль як від політичних лідерів, так і від громадськості. Розвиток регіонального співробітництва та спільних цінностей може вирішити деякі проблеми, але цей процес може бути складним та тривати десятиліття.

Процес розширення Європейського Союзу на Західні Балкани, зокрема з Албанією, Сербією, Боснією і Герцеговиною, Чорногорією та Північною, визначений готовністю країн приймати європейські норми та правила. Переговори, які розпочалися, мають вирішити ряд питань і сприяти інтеграції цих країн у структури ЄС.

Фінальне входження балканських країн до Євросоюзу, як очікується, закрийє "балканське вікно" і викоринить вразливості, пов'язані з національними розбіжностями та іншими проблемами. Однак важливо

враховувати, що цей процес може вимагати часу, а сприйняття європейських цінностей на Балканах може стикатися з різноманітними внутрішніми та зовнішніми викликами. Геополітичний вплив інших країн, таких як США, Росія, Туреччина і Китай, також залишається важливим фактором у цьому контексті.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕДУРНІ РАМКИ ПЕРЕГОВОРІВ ПРО ВСТУП КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1 Шлях до укладання Угод про асоціацію

Історія відносин країн Західних Балкан з об'єднаною Європою має низку особливостей, що сильно відрізняє її від розвитку відносин між Україною та об'єднаною Європою. Адже Україна, перебуваючи у складі СРСР не могла проводити окремої незалежної зовнішньої політики, а тому практично не мала ніяких відносин з Європейськими Співтовариствами, а от суб'єкти Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (далі – СФРЮ) та й уся Федерація загалом в розбудові таких відносин виявилися дуже успішними й просунулися досить далеко. У розвитку торговельно-економічних зв'язків з ЄЕС СФРЮ у 80-ті роки ХХ ст. помітно випереджала інші країни соцтабору. Цей факт пояснюється тим, що в умовах блокового поділу СФРЮ належала до «країн, які не приєдналися», зберігаючи нейтралітет по відношенню конкуруючих між собою блоків, а також важливу роль відіграло те, що економіка країни будувалася на ринкових засадах, демонструючи високий ступінь автономності від політичної сфери. СФРЮ першою із соціалістичних країн в 1967 р. офіційно визнала ЄЕС. Уже наступного року Белград акредитував свою постійну місію при ЄЕС, а Брюссель, у свою чергу, заснував Постійну делегацію у столиці СФРЮ [41].

Офіційні двосторонні відносини між СФРЮ та ЄЕС були встановлені шляхом укладення Першої торговельної угоди 1970 р., яка мала неприференційний характер і стала першим документом такого типу, підписаним ЄЕС з «третьою» країною на засадах спільної торговельної політики. За три роки у червні 1973 р. набула чинності Друга торговельна угода між ЄЕС та СФРЮ, яка діяла до 1980 р., коли було підписано Угоду

про співпрацю між ними. Термін дії останньої сторонами не обмежувався (це також був унікальний випадок у договірній практиці ЄЕС). Після ратифікації документу всіма державами-членами ЄЕС і набуття ним чинності 1983 р. СФРЮ з огляду на зміст і форму її відносин з ЄЕС перетворилася на найбільш привілейовану «третью» країну в Європі. Окрім Угоди про співпрацю, відносини між ЄЕС та СФРЮ протягом 1980-х – початку 90-х рр. регулювалися низкою інших документів, наприклад, таких, як Угода між СФРЮ та Європейським співтовариством вугілля і сталі, Перехідна угода про торговельну співпрацю, низка різноманітних додаткових протоколів, Угода про співпрацю в галузі транспорту тощо. Починаючи з 1990-го р., ЄЕС поширила свою допомогу й підтримку реформ у країнах Центральної і Східної Європи у рамках програми PHARE на СФРЮ [48].

Беручи до уваги високий рівень розвитку двосторонніх відносин з ЄЕС, уряд СФРЮ 1989 р. виступив з ініціативою укладення угоди про асоціацію з ЕФТА (англ. – European Free Trade Association). Саме цим, як прийнято вважати, було досягнуто піку в розвитку югославсько-європейських двосторонніх відносин. Після того, як на початку липня 1991 р. ЄЕС констатувала наявність «принципово нової ситуації», що виникла внаслідок проголошення державної незалежності Словенією та Хорватією, СФРЮ втратила як здобуті раніше переваги, так і статус «спеціального й привілейованого сусіда ЄЕС». Незадовго до підписання мирного договору по Боснії та Герцеговині у грудні 1995 р. в Парижі з ініціативи французької сторони було прийнято декларацію, яка одержала назву Реймонської. У цьому документі регіональне співробітництво в регіоні Західних Балкан сприймалося в якості необхідного і обов'язкового підґрунтя для налагодження майбутніх відносин між державами, розташованими на півострові. Також було визнано, що важливу роль відіграє поступове залучення країн Західних Балкан до європейських інтеграційних процесів. Процес вступу до ЄС знаходиться в центрі відносин між ЄС і Західними

Балканами. Умови встановлення цих відносин були вперше викладені у висновках Ради від квітня 1997 року [41].

У 1999 році Рада ЄС започаткувала Процес стабілізації та асоціації (SAP). Було підтверджено, що країни Західних Балкан матимуть право на членство в ЄС, якщо вони відповідатимуть критеріям, встановленим на Європейській раді в Копенгагені в червні 1993 року [46, 47].

У політиці ЄС щодо незалежних країн Західних Балкан можна виділити два виразні періоди. Перший – це початок і середина 1990-х рр., коли ЄС потерпів у цьому регіоні ряд невдач. Долаючи югославську кризу, Європа не змогла слідувати загальному політичному курсу, гарантувати мир та запобігти розпаду СФРЮ і довгій громадянській війні. На відміну від першого, в другому періоді з кінця 1990-х рр. і до теперішнього часу ЄС виступив із декількома важливими ініціативами щодо політичної та економічної співпраці з кожною з балканських країн аж до їх інтеграції в ЄС. Тим самим ЄС показав, що він повний рішучості розпочати творення “нової Європи” і завершити процес об’єднання всього європейського континенту. Для досягнення мети творення “нової Європи” ЄС звертав особливу увагу на процес становлення своїх “нових сусідів” [39, 48].

До країн-“нових сусідів” ЄС належать дві групи: балканські країни – Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, Хорватія, Чорногорія, а також, за термінологією ЄС, нові незалежні держави — Білорусь, Молдова та Україна. Переважна більшість з них декларувала членство в ЄС стратегічним завданням своєї зовнішньої політики. Однак у той час, як перспектива членства для першої групи є визнаною з боку ЄС, можливість вступу до ЄС країн другої групи ніколи не підтверджувалась, проте, офіційно ніколи й не заперечувалась. Хоча з формальної точки зору, що закріплено в Римському договорі (ст. 237) та підтримано в Маастрихтському (ст. 9) і Амстердамському (ст. 49) договорах, право приєднання до ЄС має будь-яка європейська держава, яка поділяє цінності ЄС. На практиці ж характер відносин ЄС з першою групою країн визначений Угодами про стабілізацію і

асоціацію, а відносини з другою групою сьогодні трансформуються від передбачених угодами про партнерство і співробітництво до “нового сусідства” на засадах запропонованої ЄС концепції “Ширшої Європи” та «Східного партнерства» [36].

Таким чином, гостре етно-політичне протистояння на Західних Балканах змусило провідні держави світу шукати шляхи розв’язання цієї кризи. Вирішення цього завдання йшло шляхом переорієнтації роботи існуючих міжнародних інститутів і створення нових. Першим кроком у цьому напрямку стало створення у 1989 р. Центральноєвропейської ініціативи – міжурядового форуму для політичного, економічного та культурного співробітництва. Частково аналогічне завдання покликана виконувати створена у 1992 р. ОЧЕС – організація, куди запрошувались не тільки чорноморські, але й балканські країни. У 1996 р. для вирішення цієї проблеми було розроблено американський проект «Ініціатива зі співробітництва у Південно-Східній Європі». Наступним кроком, що призвело до успішних результатів, став Пакт стабільності для Південно-Східної Європи [27].

Пакт стабільності для Південно-Східної Європи був прийнятий за ініціативи ЄС 10 червня 1999 р. в м. Кельн. Новий проект був покликаний сприяти вирішенню протиріч на Балканах і недопущенню повторення регіональних криз, подібних косовській. За задумом організаторів, створення Пакту мало стати своєрідним повторенням ініційованого США після Другої світової війни плану Маршалла. Метою функціонування Пакту визначили стабілізацію етнічної та соціально-політичної ситуації в регіоні, сприяння його економічному росту та інтеграція даного регіону в європейську трансатлантичну спільноту. Пактом за НАТО визнавалася провідна роль у сфері безпеки, а за ОБСЄ – у сфері демократії [21].

Пакт стабільності був поділений на три робочі столи і четвертий регіональний робочий стіл. Робочий стіл I складався з 5-ти спеціальних підрозділів: засоби масової інформації, освіта та молодь, місцева демократія

та транскордонна співпраця, міжпарламентська співпраця, гендерні питання. Робочий стіл II складався з мережі двосторонніх договорів про вільну торгівлю (англ. – FTAs) між країнами регіону. Робочий стіл III був покликаний вирішувати питання внутрішньої та зовнішньої безпеки, а саме встановлення стабільного безпечного середовища в регіоні і забезпечення регіональної співпраці у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією, у питаннях міграції. Він був поділений на два сектори: перший стосувався питань юстиції та внутрішніх справ, а другий – питань реформ сектору безпеки та оборони [13].

Загалом головними питаннями, які вирішував Пакт стабільності були такими: демократизація та захист прав людини, забезпечення прав меншин, свобода слова, громадянське суспільство, верховенство права та забезпечення правопорядку, інституційне забезпечення, адміністрація та управління, проблеми біженців, економічне відновлення, розвиток та співпраця, забезпечення зон вільної торгівлі, міжнародні перевезення, енергопостачання та енергозбереження, дерегламентація та прозорість, інфраструктура, підтримка сектору приватного бізнесу, питання захисту навколишнього середовища, реінтеграція біженців, питання безпеки, правосуддя, внутрішніх справ та міграції, боротьба з організованою злочинністю, корупцією та тероризмом, питання транскордонних ризиків щодо захисту навколишнього середовища, співпраця у сфері оборони та військових питань [20].

Головними результатами перших років дії Пакту стало створення функціональних структур та проведення конференції донорів. В 2000-2001 рр. в якості пріоритетів діяльності Пакту були виділені інфраструктурні проекти Робочого столу II, на які витрачено близько 80% виділених коштів. Вони включали фінансування 35-ти великих інфраструктурних проектів, таких, як шосе Скоп'є – Приштина, міст через Дунай між Болгарією та Румунією. Крім того, за ініціативою Пакту реалізовувалася система засобів боротьби з корупцією в регіоні, прийнята Хартія про інвестиції, метою якої

було покращення інвестиційного клімату, Хартія про ЗМІ. Також Пакт підтримував так званий «Сегедський процес», в рамках якого здійснювалася підтримка опозиції в Сербії (в період правління С. Мілошевича) [22].

Протягом усього періоду функціонування Пакту виконувалося головне завдання: наближення країн регіону до європейських і євроатлантичних структур. Більшість країн приєдналися до програми НАТО «Партнерство заради миру» і стали членами Ради Європи. Всі країни на сьогодні є активними членами ОБСЄ. Румунія, Болгарія, Албанія та Хорватія стали вже членами НАТО. Проте найважливішим результатом є посилення і структурування контактів між країнами регіону. Для вирішення спільних проблем було розроблено комплекс ініціатив по всій Південно-Східній Європі. Сербія і Чорногорія брали активну участь у цьому процесі і навіть головували в межах однієї з найперспективніших регіональних ініціатив «Процес співпраці в Південно-Східній Європі» [25].

В галузі безпеки Пакт стабільності також виявився досить результативним, адже було розроблено такі заходи та ініціативи, які дали змогу запобігати конфліктам через зміцнення довіри, створення нових правил ведення діалогу і нових моделей співробітництва. Гарним прикладом може слугувати інтеграція до цивільних ринків тих військових, що звільнилися через скорочення збройних сил. Також зроблено внесок в програми розмінування, здійснено підтримку діяльності Групи Рій – координаційного органу, метою якого була вільна від накопиченого арсеналу протипіхотних мін Південно-Східна Європа. У листопаді 2001 р. робоча група з питань безпеки, яка працювала в межах Пакту стабільності, затвердила комплексний регіональний план, спрямований на боротьбу з поширенням вогнепальної та холодної зброї. Ще одна інноваційна програма Пакту стабільності – «Ініціатива забезпечення запобіжних заходів та готовності до катастроф». У рамках програми були встановлені регулярні контакти між національними центрами надзвичайних ситуацій і розроблені процедури координації запитів про надання допомоги і відповідного реагування на них. У галузі правосуддя

і внутрішніх справ було зосереджено зусилля на вдосконаленні системи боротьби з організованою злочинністю і правопорушеннями в регіоні [26]. У межах Пакту стабільності діяла «Ініціатива боротьби з організованою злочинністю», працював Регіональний центр боротьби з транскордонною злочинністю. «Ініціатива боротьби з корупцією» передбачала розвиток політичного діалогу між країнами регіону та міжнародними експертами, впровадження національних програм та процедур спільного моніторингу. Спецпідрозділ боротьби з торгівлею людьми, що працював під егідою Пакту стабільності у Відні, стратегічними цілями своєї роботи визначив протидію торгівлі людьми і допомогу жертвам цієї злочинної діяльності. У 2001 р. було ініційовано програму “Електронна Південно-Східна Європа”, яка стала головним інструментом регіонального співробітництва у сфері інформаційно-комунікативних технологій.

У лютому 2008 р. функції Пакту стабільності для Південно-Східної Європи передано Раді Регіонального співробітництва для Південно-Східної Європи (далі – РРСПСЄ) як правонаступній організації. Фактично створення РСПСЄ означало, що США, ЄС і підпорядковані їм організації дійшли висновку, що основні завдання – урегулювання конфлікту та сприяння євроінтеграційним процесам – виконано, країни-учасниці відтепер в змозі самі розробляти необхідні проекти і вирішувати питання їх фінансування. На практиці це означало зміщення акцентів у політиці ЄС щодо країн даного регіону [23].

Паралельно з функціонуванням Пакту стабільності ЄС розробляв політику щодо Західних Балкан, яка б сприяла наближенню країн до ЄС, поглибленню інтеграційних процесів в регіоні загалом та кожної країни зокрема. Так, 1996 р. ЄС прийняв Регіональний підхід для країн Західних Балкан. Того ж року Рада встановила економічні та політичні умови для країн Західних Балкан як основу для чіткої та зрозумілої політики розвитку двосторонніх відносин у сфері торгівлі, фінансової допомоги та економічної співпраці, а також договірних відносин. Після Регіонального підходу ЄС для

країн Західних Балкан Європейська Комісія 1999 р. затвердила основним напрямом розвитку відносин з регіоном співпрацю в рамках Процесу стабілізації та асоціації [27].

Процес стабілізації та асоціації – це довготермінове зобов’язання перед країнами регіону, як у значенні політичних зусиль, так і в значенні фінансових та торговельних ресурсів. Процес стабілізації та асоціації мав три основні компоненти:

- угоди про стабілізацію та асоціацію;
- фінансова допомога ЄС;
- самостійні торговельні засоби;

Основним моментом Процесу стабілізації та асоціації є укладення Угод про стабілізацію та асоціацію, які представляють масштабні договірні відносини між ЄС та кожною з країн Західних Балкан і містять в собі взаємні права та обов’язки. Такий взаємозв’язок мав високу політичну вагу, адже він передбачав поступове заснування зони вільної торгівлі та виконання реформ, розроблених для досягнення стандартів ЄС з метою наближення до нього [48].

Угоди про стабілізацію та асоціацію зосереджені на повазі до основних демократичних принципів та ключових елементів єдиного ринку ЄС. Через зону вільної торгівлі з ЄС, допоміжні галузі (конкуренція та правила державної допомоги, інтелектуальна власність і т. д.) та переваги (наприклад, право заснування), цей процес дозволив економікам регіону розпочати інтеграцію з економікою ЄС. Для тих сфер, де угоди не передбачають особливих зобов’язань відносно правового доробку ЄС, існують умови для тісної співпраці та обговорень з ЄС, які знову ж таки мають на меті допомогти кожній країні регіону наблизитися до стандартів ЄС. Угоди про стабілізацію та асоціацію стимулюють розвиток регіональної співпраці та добросусідських відносин [47].

Допомога ЄС для країн Західних Балкан в рамках Процесу стабілізації та асоціації сприймалася як необхідна та політично зумовлена. Спочатку

акцентувалося на гуманітарній допомозі та допомозі при надзвичайних ситуаціях. Пізніше допомога почала концентруватися у галузях перебудови інфраструктури, процесу примирення та повернення біженців. Так як кожна країна рухалася все глибше в напрямку Процесу стабілізації та асоціації, допомога почала бути все більше зосереджена на підтримці розвитку урядових інститутів та законодавства, наближення до норм ЄС та гармонізації з правовим доробком ЄС. Допомога була націлена на зміцнення демократії, верховенство права, повагу до прав людини, підтримку гуманітарного суспільства та ЗМІ, функціонування вільної ринкової економіки. Додатково надавалася допомога у здійсненні стійкого економічного зростання, забезпеченні соціального розвитку та структурних реформ [38].

Самостійні торговельні засоби призначені для усіх країн Західних Балкан та дозволяють безмитний доступ до ринку ЄС, особливо це стосується ринку продуктів походження з регіону. Самостійні торговельні засоби разом з відповідними умовами Угод про стабілізацію та асоціацію та іншими торговельними договорами забезпечували рамки розвитку торгівлі між ЄС та країнами регіону, таким чином стимулювали зовнішні інвестиції. Такі торговельні преференції виявилися успішними, що було підтверджено підвищенням рівня експорту країн Західних Балкан до ЄС на 8% у 2000-2004 рр [37].

Варто зауважити, що Процес стабілізації та асоціації – це не лише двосторонній процес між кожною країною. Загребський саміт 2000 р. поставив однозначний наголос на потребу регіональної співпраці як частини договору ЄС з країнами-реципієнтами Процесу стабілізації та асоціації. Те саме було підтверджено і у Порядку денному для Західних Балкан у Салоніках 2003 р. Метою саміту в Загребі було провести другу Установчу регіональну конференцію, на якій зацікавлені країни мали б прийняти програму реформ для економічного відновлення, посилення регіональної співпраці та врегулювання інших проблемних питань в регіоні Західних

Балкан. Таким чином, голови держави і урядів зацікавлених країн зобов'язалися укласти між собою конвенції про регіональну співпрацю для забезпечення політичного діалогу, регіональної зони вільної торгівлі та тісної співпраці у сфері юстиції і внутрішніх справ, особливо для посилення верховенства права, для боротьби з організованою злочинністю, корупцією, відмиванням грошей, нелегальною міграцією, незаконною торгівлею людьми та іншими формами незаконної торгівлі. Ці конвенції були інкорпоровані до Угод про стабілізацію та асоціацію [39].

Саме на Загребському саміті було вирішено застосувати єдину програму допомоги ЄС у Процесі стабілізації та асоціації CARDS. Планувалося, що цей новий інструмент для Албанії, Колишньої Югославської Республіки Македонія, Боснії і Герцеговини, Хорватії та Федеративної Республіки Югославія буде забезпечувати фінансову підтримку на період 2000-2006 рр. в розмірі 4,65 мільярдів євро. Він мав підтримувати демократичні, економічні та інституційні реформи п'яти країн-реципієнтів. На саміті також вирішено питання застосування та поширення на п'ять країн-реципієнтів Процесу стабілізації та асоціації виняткових асиметричних торгових преференцій, які нададуть доступ до ринку спільноти для їх промислових та сільськогосподарських продуктів, що б допомогло відновити їх економіку за рахунок збільшення експорту [27].

Наступною важливою зустріччю став саміт в Салоніках (Греція) 14 червня 2003 р. Саме тут відбувся перехід на наступний якісно новий етап співпраці з країнами Західних Балкан, адже було затверджено «Порядок денний для Західних Балкан», в якому визначався прогрес країн регіону та було наголошено на необхідності подальшого підписання Угод про стабілізацію та асоціацію. В Салоніках представники Європейської Ради обґрунтували технічно-економічну основу Угоди про стабілізацію та асоціацію з Боснією та Герцеговиною, підкреслили виняткове значення прийняття в Сербії та Чорногорії Конституційної Хартії. У Порядку денному вирішувалися організаційні питання, які сприяли результативності та

інтенсифікації політичного діалогу і співпраці в рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Таким чином, було організовано багатосторонній форум на вищому рівні ЄС – Західні Балкани, між ЄС та країнами-учасницями Процесу стабілізації та асоціації. На цих форумах періодично мали зустрічатися глави країн чи парламентів країн регіонів зі своїми колегами з ЄС. Також у Порядку денному йшлося про участь країн-учасниць Процесу стабілізації та асоціації у роботі Комітету політики та безпеки трійки ЄС, разом, чи індивідуально, з метою участі країн регіону в інформативних зустрічах обміну проектами питань вирішення безпеки та подолання криз в регіоні Західних Балкан. Також передбачалося створення парламентського комітету для країн-учасниць Процесу стабілізації та асоціації незалежно від того, чи вступили в дію Угоди про стабілізацію та асоціацію. В Порядку денному йшлося також про європейське партнерство, яке планувалося для кожної країни окремо. Європейське партнерство поширювалося на Албанію, Боснію та Герцеговину, Хорватію, Колишню югославську республіку Македонію, Сербію та Чорногорію, разом з Косово. Воно передбачало пріоритетні напрямки співпраці, що визначаються внаслідок аналізу різних ситуацій кожного з партнерів, стану підготовки до подальшої інтеграції в ЄС та успіхів у розвитку Процесу стабілізації та асоціації, зокрема у виконанні Угод про стабілізацію та асоціацію. Принципи, пріоритети й умови розвитку європейського партнерства Рада ухвалювала кваліфікованою більшістю. Від країн регіону вимагалось лише розробити національні плани для імплементації партнерства [29].

На Саміті в Загребі у листопаді 2000 року Рада ЄС підтвердила "європейську перспективу країн, які беруть участь у процесі стабілізації та асоціації та їх статус як потенційних кандидатів на вступ." Незважаючи на це країнам Західних Балкан все ще не було продемонстровано чіткої перспективи на членство. Таймінг Саміту в Салоніках з грецьким президентством розглядався як ідеальна можливість послати сигнал Західним Балканом, що обіцянка членства в ЄС не є фантазією. Таким чином, країни

Західних Балкан чекали зміни парадигми зі стабілізації та відбудови на європейську інтеграцію [29].

Більше того, вони чекали, що Рада ЄС оголосить про своє зобов'язання щодо економічної та соціальної координації по всій Європі включаючи Західні Балкани. Нарешті, країни Західних Балкан очікували розробки вмісту Процесу стабілізації та асоціації (SAP) для включення політик економічної координації, і те, що ЄС не зменшить загальну фінансову допомогу, але буде підтримувати на рівні 2000-2001 років.

Враховуючи ці очікування, можна заявити, що країни Західних Балкан не були настільки задоволені результатами саміту. По-перше, очікуваних змін у парадигмі не відбулося. Просте підтвердження з боку Ради ЄС того, що "майбутнє Балкан в Європейському союзі", нічого нового не було. Більше того, незважаючи на пропозицію Комісії обговорювати "Європейське партнерство інтеграції" на саміті, Рада змінила цей пункт порядку денного на менш стимулююче "Європейське партнерство." Найважливіше, Рада відхилила дві пропозиції, які були зроблені регіональними лідерами та міжнародними експертами під час саміту в Салоніках: вона відмовилася перевести країни Західних Балкан з Генерального директорату зовнішніх відносин до Генерального директорату розширення та відмовилася виділяти додаткові кошти для соціально-економічної координації в регіоні.

Стаття 4 Декларації Саміту ЄС–Західні Балкани визначала, що Процес стабілізації та асоціації (SAP) "залишиться в рамках для європейського курсу для країн Західних Балкан, аж до їхнього майбутнього вступу." Іншими словами, країни Західних Балкан мають залишатися в межах SAP, а, отже, під генеральним директоратом зовнішніх відносин. Саме це заявка свідчить про те, що "Справжня траєкторія до європейської інтеграції ще не є політично актуальним." [30].

Стаття 6 Декларації Саміту ще раз підкреслювала той факт, що, замість очікуваного розширення для включення політик економічної координації, пріоритети SAP будуть і далі зосереджені на питаннях, таких як гарне

управління, боротьба з організованою злочинністю та корупцією, підвищення адміністративної потужності, контроль за кордонами та судова реформа. Фактично саміт мало що вирішив у плані економічної допомоги. З огляду на грубу безробіття в регіоні, підписання Європейської хартії для малого бізнесу під час саміту було поганим заміном політики соціально-економічної координації. Щодо фінансових очікувань, обіцянка надання додаткових 200 мільйонів євро допомоги протягом наступних трьох років була не дуже вражаючою [29].

Це не означає, що на саміті не відбулося позитивного розвитку. Збагачення аспекту приєднання Угод про стабілізацію та асоціацію (SAA), регулярний політичний діалог та, найважливіше, введення проміжних заохочень (візові режими, митний союз) складають позитивну сторону медалі; однак Саміт в Салоніках в значній мірі не виправдав очікувань країн Західних Балкан, не надавши необхідної стратегії реалізації для європейської інтеграції. У цьому розумінні саміт не вийшов за межі підтвердження статусу кво, ні абсолютне виключення, ні швидка інтеграція; політика ЄС залишалася такою ж неоліберальною, і було це суть проблеми [31].

Після зміни режиму в Сербії ЄС розширив сферу надання допомоги балканським країнам, об'єднавши єдиною правовою базою та єдиною програмою розрізнені ініціативи, що здійснювалися в рамках програм PHARE та OBNOVA і чітко визначивши цілі роботи Спільноти зі сприяння тісній регіональній співпраці між країнами-реципієнтами. Метою допомоги є відродження і стабілізація в регіоні, підтримка принципів демократії та верховенства права, сприяння захистові прав людини та прав меншин, економічний розвиток та реформування ринкової економіки.

ЄС прийняв також програму економічної допомоги і технічного сприяння розвитку держав колишньої Югославії і всього регіону в цілому. Програма здійснювалася в рамках Процесу стабілізації та асоціації спеціалізованим Агентством з відновлення Балкан, яке було створене для координації дій ЄС в регіоні. Хороший приклад дії програми –

спеціалізований проект “Допомога Співтовариства реконструкції, розвитку, стабілізації” – один із найбільш дієвих проектів економічної допомоги, що коли-небудь здійснювалися в історії ЄС. Усього протягом 1990-х років і до сьогодні через різні програми ЄС направив у Балканський регіон 6 млрд. євро. До 2010 р. загальна сума досягла 10 млрд. євро [42].

Порівняно із заключеннями Загребського саміту у Порядку денному щодо Західних Балкан Європейська Рада окреслила вже ширші рамки фінансової допомоги для країн-реципієнтів. Таким чином Європейська Рада закликала Європейську Комісію здійснити усі можливі заходи для того, щоб дозволити країнам-учасникам Процесу стабілізації та асоціації брати участь у тендерах, що організуються передвступними програмами PHARE, ISPA, SAPARD, TACIS та MEDA [39].

Беручи до уваги успіх попередніх проектів залучення країн Західних Балкан до процесу європейської інтеграції та ефективного вирішення питань безпеки в регіоні, визначилася чітка тенденція поетапної інтеграції регіону до об'єднаної Європи. Це певним чином прослідковувалося у Доповіді Європейської Комісії, яка була офіційно оприлюднена в Зальцбурзі 27 січня 2006 р. Документом передбачено практичні засоби для посилення політики ЄС та інструменти підтримки інтеграції населення Західних Балкан до Європейської спільноти. Також ним передбачена підтримка процесу визначення статусу Косово шляхом зміцнення основ довготермінової інтеграції до ЄС. В Доповіді йшлося про початок роз'яснювальних переговорів з Колишньою Югославською Республікою Македонія на початку 2006 р., а також планувалося здійснення заходів спрощення перетину кордону науковцями та студентами, а також торгівлі через кордони ЄС з країнами Західних Балкан. Комісія також планувала поновити Європейську хартію щодо малого підприємництва у регіоні. Доповідь у Зальцбурзі мала конкретне практичне призначення. В ній серед політик ЄС щодо регіону особлива увага надавалася стійкому і тривалому економічному розвитку та збільшенню вигоди економічного зростання для чутливих груп та спільнот

шляхом боротьби з безробіттям, соціальним виключенням та дискримінацією, а також шляхом підтримки соціального діалогу [33].

Відносини між ЄС та країнами регіону висвітлювалися у щорічних доповідях Європейської комісії та Стратегіях розширення ЄС, доповідях по Процесу стабілізації та асоціації. Проте на 2010 р. виникла потреба проведення неофіційної конференції, яка мала місце у словенському місті Брдо. В декларації конференції підкреслюється необхідність країнам Західних Балкан розвивати «добросусідські відносини через участь в проектах, які становлять спільний інтерес» і вирішення існуючих між ними протиріч «в дусі європейського співробітництва». Хоча і конференція не була успішною через проблеми боснійських та косовських сербів, все ж вона відкрила для ЄС балканський політичний рік, протягом якого планувалося ліквідувати проблеми протистояння сербів, косоварів та боснійців [24].

На саміті в Сараєво в червні 2010 р. Кетрін Ештон (високий представник ЄС щодо зовнішніх справ та політики безпеки, віце-президент Європейської Комісії) зазначила, що інтеграція Західних Балкан до сім'ї народів ЄС лишається одним з останніх викликів на шляху до розбудови демократичної та єдиної Європи. Тут було ще раз підтверджено місце Балкан у Європі та європейську перспективу регіону [3]. Представники ЄС, США, Росії, Туреччини, ОБСЄ, Ради Європи та НАТО, а також країн Західних Балкан відзначили значний прогрес за останні десять років, який витягнув Балкани з післявоєнної скрути на шлях процвітання. Проте, було відзначено, що все ще лишаються певні проблемні питання, серед яких були виділені наступні: верховенство права, боротьба з корупцією та організованою злочинністю, свобода слова. Також з особливим наголошенням було зазначено, що регіональна співпраця, так само як і процес примирення, лишаються ключовими питаннями для розв'язання в регіоні [23].

Результатом політики ЄС щодо країн Західних Балкан є ратифікація Угод про стабілізацію та асоціацію усіма країнами регіону (Албанія – 2006 р., Боснія і Герцеговина – 2008 р., колишня Югославська Республіка Македонія

– 2005 р., Сербія – 2008 р., Хорватія – 2005 р., Чорногорія – 2008 р.). Аналіз підписаних Угод показує, що основні передбачені ними заходи є модифікованою версією Партнерств зі вступу, які були укладені й успішно виконані в період підготовки до вступу держав Центрально-Східної Європи [31].

Щодо Угоди про стабілізацію та асоціацію з Хорватією, то варто відмітити низку особливостей процесу укладення такої угоди та її змісту. Як підготовчі кроки для конструювання відносин між Хорватією та ЄС Європейською Комісією було проведено 4 зустрічі Спільної консультативної робочої групи Хорватія – ЄС з метою початку конкретних професійно-технічних розмов. В Хорватії розпочалася так звана “fact finding mission” (англ.- місія по встановленню фактів) з метою збору даних для досліджень з питань доцільності переговорів про Угоду про стабілізацію та асоціацію (так зване Технічно-економічне обґрунтування). Виходячи з рекомендацій Технічно-економічного обґрунтування, Європейська Комісія в червні 2000 р. дала рекомендації Раді міністрів ЄС розпочати переговори про Угоду про стабілізацію та асоціацію з Хорватією. Переговори були відкриті на засіданні Загребського саміту в листопаді 2000 р. Разом з тим було проведено три раунди офіційних переговорів, два раунди технічних переговорів, а також низку додаткових зустрічей на професійному рівні для узгодження питань, пов’язаних з Угодою про стабілізацію та асоціацію щодо сільського господарства і торгівлі. 14 травня 2001 р. Угода була парафована в Брюсселі, а підписана 29 жовтня 2003 р. у Люксембурзі. Після підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію розпочався процес ратифікації у Хорватії, Європейському Парламенті і у всіх державах-членах ЄС. Угода про стабілізацію та асоціацію з Хорватією 1 лютого 2005 р. вступила в дію [40].

Сфери співпраці, передбачені Угодою про стабілізацію та асоціацію, перебувають під контролем ЄС та держав-членів, таким чином ми говоримо про угоду змішаного характеру, яка регулювала відносини між Хорватією та ЄС у всіх трьох стовпах ЄС (Європейське співтовариство і його економічні

аспекти єдиного ринку, спільна зовнішня політика та політика безпеки, правосуддя та внутрішні справи). Узгоджені положення Угоди про стабілізацію та асоціацію з преамбулою і загальними принципами містять взаємні зобов'язання у наступних сферах: політичний діалог, регіональна співпраця, свобода руху робочої сили та капіталу, свобода надання послуг, узгодження законодавства, співпраця у сфері правосуддя та внутрішніх справ, політична співпраця, фінансова співпраця. Угодою про стабілізацію та асоціацію регулювалися також ринкові питання. Було визначено перехідний період, за який Хорватія мусила лібералізувати свої ринки для промислових та сільськогосподарських товарів з ЄС, так як ЄС вже в листопаді 2000 р. з певними винятками, вирішив в односторонньому порядку лібералізувати свої ринки для товарів хорватського походження. Положення Угоди гарантували поступове відкриття хорватського ринку через трирічний та шестирічний перехідні періоди, що стосувалося промислових товарів. Щодо сільськогосподарської продукції, гарантувалося шестирічний перехідний період. Тут передбачалося збереження певного митного захисту і після закінчення перехідного періоду (в основному на імпорт живих тварин, оброблених фруктів та овочів, круп і борошна, фруктових соків, свіжого та замороженого м'яса, м'ясних продуктів, молока і молочних продуктів, тютюну і цигарок, мінеральних вод, шоколаду, печива і морозива) [46].

Угодою також було передбачено можливість застосування захисних засобів у випадку значного збільшення імпорту, що могло загрожувати стабільності внутрішнього ринку. Від 1 січня 2002 р. до вступу в дію Угоди про стабілізацію та асоціацію, до 1 лютого 2005 р. діяв Тимчасовий договір про ринкові та пов'язані з ними питання, укладений між ЄС та Хорватією.

Також Угодою були врегульовані питання спрощення адміністративної процедури отримання права власності на нерухомість зі сторони громадян держав-членів ЄС в Хорватії і питання узгодження хорватського законодавства з основами європейського права у цій сфері. Хорватія зобов'язалася поступово відкрити свої ринки нерухомості для громадян

країн-членів ЄС. Це рішення вступило в дію 2009 р., відколи громадяни ЄС отримали такі ж права та обов'язки в купівлі нерухомості, що і громадяни Хорватії, окрім тих випадків, коли мова йде про сільськогосподарські угіддя, що охороняються відповідно до Закону про захист природи [26].

В політичній преамбулі Угоди про стабілізацію та асоціацію з Хорватією було затверджено чіткий індивідуальний характер зближення Хорватії та ЄС, без очікування того, що й інші держави-учасниці Процесу стабілізації та асоціації досягнуть рівня хорватської підготовки [46].

Основою для переходу зі статусу потенційного кандидата на членство в статус повноправного кандидата на членство в ЄС і для подальших переговорів про повноправне членство передбачалася індивідуальна спроможність кожної держави виконувати критерії членства (політичні, економічні та юридичні), а також їх готовність зробити свій внесок у регіональне співробітництво і стабільність у Південно-Східній Європі [48].

Разом з тим деякі положення Угод про стабілізацію та асоціацію суттєво відрізняються від європейських угод. По-перше, Європейські угоди укладалися на основі висновків Європейської Комісії про готовність держави-кандидата до вступу в ЄС лише після формальної заяви щодо членства. Отже, укладання Угод про стабілізацію та асоціацію варто скоріше розглядати як один з етапів підготовки цих країн до подання заяви на членство, що означає затягування набуття членства в ЄС ще на чотири-п'ять років. По-друге, додаткові умови оцінювання готовності балканських країн, які були застосовані ЄС вперше з часу обговорення перспективи членства країн Центрально-Східної Європи, свідчать про те, що вимоги ЄС до потенційних кандидатів на вступ стануть ще більш високими та жорсткими, і відповідно затягується період підготовки держав-кандидатів до набуття повноправного членства в ЄС.

Це вважалося вищим рівнем відносин, ніж ті, які були зазначені в договорах про асоціацію з іншими державами-членами. А саме, Європейські угоди визначають статус країн з точки зору можливості процесу розширення

ЄС, а статус кандидата було отримано протягом успішного виконання обов'язків асоційованого членства. В політичній частині Угоди про стабілізацію та асоціацію особливо наголошується на потребі регіональної співпраці заради стабілізації регіону Південно-Східної Європи, чого не було в Європейських угодах. Чітко визначається, що готовність до регіональної співпраці розглядається через розробку двосторонніх конвенцій між країнами-учасниками процесу стабілізації та асоціації, а також між ними та державами-кандидатами, не наполягаючи на створенні будь-яких нових багатосторонніх державних чи інших структур [18].

Таким чином, співробітництво між ЄС та країнами Західних Балкан, як ще з республіками СФРЮ, так і з новими незалежними державами, які утворилися після її розпаду, розвивалися за особливим сценарієм. Беручи до уваги складну конфліктну ситуацію, яка виникла після розпаду СФРЮ, основними відмінними рисами відносин є миротворча, стабілізуюча та регулятивна функція ЄС в цьому регіоні. Реалізація таких функцій відбулася через дію Пакту стабільності для Південно-Східної Європи, заснування Процесу стабілізації та асоціації, підписання Угод про стабілізацію та асоціацію, головною метою яких перш за все було регіональне співробітництво для врегулювання кризової ситуації на Західних Балканах, політична, економічна та фінансова стабільність в регіоні, наближення рівня розвитку країн Західних Балкан до рівня країн-учасниць ЄС.

Результатом активної та успішної багатосторонньої співпраці є ліквідація кризової ситуації в регіоні, демократизація та стабілізація відносин між самими державами регіону, вирівнювання їх економічного розвитку та налагодження двосторонніх відносин з кожною окремою державою Західних Балкан. Проте, все ж таки, останніми роками регіон розвивається нерівномірно і на сьогодні лише одна держава (Словенія) є повноправним членом ЄС, і з країн-учасниць Процесу стабілізації та асоціації лише Хорватія підписала Договір про вступ до ЄС [44].

2.2 Нова стратегія для Західних Балкан

Після років відкладань та "стабілократії" (термін, який вживається для опису прихильності ЄС корупційним олігархіям, які перебувають при владі в регіоні), почали зростати сумніви, що ЄС все ще бажає, щоб країни Західних Балкан стали його членами. Підтримка ЄС у більшості країнах регіону стрімко знизилася. Дослідження Міністерства європейської інтеграції показують, що у Сербії, найбільшій країні та ключовій для регіональної стабільності, відсоток громадян, які підтримують вступ до ЄС, знизився з 73 відсотків у листопаді 2009 року (коли ЄС вирішив лібералізувати візовий режим для Чорногорії, Північної Македонії та Сербії) до 41 відсотка в 2016 році. Зменшення підтримки ЄС серед населення дало третім силам більший вплив в регіоні [15].

Довгий час, зневажені ЄС та США, Західні Балкани стали цікавою метою для інших геополітичних сил, таких як Росія, яка вбачає нестабільність в регіоні як можливість відтермінувати або припинити її євроатлантичну інтеграцію. Метою стратегії Комісії було запобігти цій тенденції, надіславши кілька повідомлень населенню та правлячим елітам країн-кандидатів і потенційних кандидатів на Західних Балканах. Ключовим повідомленням було те, що обіцянка вступу до ЄС, дана на Європейській Раді в Салоніках у 2003 році, досі актуальна. Після публікації своєї стратегії, згідно з опитуванням, зазначеним вище, кількість громадян Сербії, які підтримують інтеграцію їх країни до ЄС, зросла до 55 відсотків [44].

У стратегії Комісії запропоновано кілька заходів, спрямованих на полегшення поступової інтеграції шести країн-кандидатів та потенційних кандидатів у ЄС. Особливо важливим було запропоноване поступове відкриття фондів ЄС, призначених для країн-членів, для країн-кандидатів, включення урядів Балканських країн у процеси формування політики ЄС ще до вступу, зняття видимих та невидимих бар'єрів для торгівлі та подорожей, а також згадка 2025 року як можливої "горизонтальної" дати для приєднання

двох перспективних країн – Чорногорії та Сербії. Усі ці запропоновані заходи були особливо цінні як стимул для політиків регіону працювати над виконанням критеріїв для членства [49].

Однак вже на зустрічі Європейської Комісії у Софії (Болгарія) у травні 2018 року стратегія Комісії зіткнулася із твердою позицією країн-членів. Німеччина не оцінила згадування 2025 року як можливої дати для вступу Сербії та Чорногорії в ЄС. Особливо відчувалася відсутність підтримки стратегії з боку Берліна, мотора процесу розширення на Західний Балкан. В Німеччині вважали, що штучне встановлення дат створює власну динаміку приєднання (як у випадку Болгарії та Румунії), яка не відображає рівень готовності кандидатської країни і, в суті, підриває вірогідність процесу розширення [38].

Заява Макрона в Софії визначила політичний землетрус, який відбувся через рік пізніше на жовтневій Європейській Раді 2019 року, коли рекомендація Комісії відкрити переговори про вступ з Північною Македонією та Албанією потрапила на глухі вуха серед країн-членів. Французьке вето перешкодило відкриттю переговорів про вступ з Північною Македонією, і, долучившись до кількох інших країн-членів (Нідерланди, Данія та Греція), відмовився від відкриття переговорів про розширення з Албанією. Через французьке вето ЄС не вдалося виконати свою обіцянку Північній Македонії, незважаючи на вражаючі реформи. Французьке вето було висловлено навіть за умови того, що уряд у Скоп'є навіть згодився змінити назву країни (з Республіки Македонії на її теперішню назву), щоб забезпечити успішне продовження її процесу вступу до ЄС (Греція ветоувала початок переговорів роками через проблему з назвою) [32].

Усвідомлюючи, що опозиція до розширення викликала широке обурення в ЄС у листопаді 2019 року Париж оприлюднив документ, пропонуючи нову методологію переговорів про вступ до ЄС. У грудні 2019 року французька пропозиція отримала відповідь дев'яти країн-членів, що підтримують розширення (Австрія, Чеська Республіка, Естонія, Італія,

Латвія, Литва, Мальта, Польща та Словенія). Результатом протистояння між Францією та прихильниками розширення ЄС 5 лютого 2020 року став перегляд методології для переговорів про вступ до ЄС.

Нова методологія вводить кілька елементів з французького документу. Деякі з них, такі як групування існуючих 35 розділів в шість тематичних кластерів, винагородження успішної роботи країн-кандидатів швидшою інтеграцією та "поступове введення" окремих політик та фінансування ЄС, є позитивними, але досить загальними. Інші заходи, такі як ідея "реверсійності" процесу переговорів, вже існують у поточній методології (призупинення переговорів та відкриття розділів), але рідко застосовувалися, оскільки одна країна-член може заблокувати їх за допомогою вето. Як і Стратегія від лютого 2018 року, нова методологія залишилася пропозицією Європейської Комісії до тих пір, поки країни-члени не нададуть їй зелене світло [24].

В обмін на згоду дев'яти країн-членів, що підтримують розширення, на прийняття нової методології вступу, Париж та Гаага погодилися припинити свою опозицію відкриттю переговорів про вступ з Албанією та Північною Македонією на засіданні Європейської Комісії, яке відбулося 26 березня 2020 року за допомогою відеоконференції через пандемію коронавірусу. Подібно до міграційної кризи 2015 року, криза Covid-19 змусила лідерів ЄС усвідомити, що ефективна відповідь на глобальні виклики повинна включати в себе країни-кандидати на Балканах [17].

Епопея відкриття переговорів з Північною Македонією та Албанією підтвердила деградацію ролі Європейської Комісії до вторинної в умовах процесу, який керується країнами-членами без спільного завдання. Той факт, що президент Комісії Урсула фон дер Ляйєн призначила Олівера Варгелі, вірного союзника Віктора Орбана, на посаду Європейського комісара з питань європейської політики сусідства та переговорів з розширення, подальше поглиблює значущий втрату легітимності Брюсселю щодо країн-членів ЄС [36].

Президент Макрон неодноразово стверджував, що Європі слід реформуватися. Для створення функціонального Союзу, який не блокується постійно через вето своїх членів, ЄС повинен впровадити голосування кваліфікованою більшістю (ГКБ) в широкому спектрі сфер політики: правовий порядок (щоб обмежити неліберальні режими в країнах-членах, наприклад, Угорщину Орбана), фіскальну політику та зовнішню політику Союзу, включаючи розширення.

У вересні 2018 року, щоб зробити ЄС сильнішим глобальним гравцем, відповідно до пункту 31 Лісабонського договору, Комісія запропонувала розширити ГКБ на три конкретні сфери зовнішньої політики: колективна реакція на порушення прав людини, ефективне застосування санкцій і запуск та управління миротворчими та оборонними місіями. Щоб прискорити розширення на ЗБ, як з точки зору процесу, так і з точки зору цінностей, ЄС повинен змінити свою процедуру та дозволити ГКБ на всіх проміжних етапах переговорів про вступ до ЄС [43].

Якщо індивідуальним країнам і національним парламентам дозволяється у будь-який момент заважати чи навіть зупиняти приєднання кандидатських держав з абсолютно не пов'язаних із готовністю кандидатської країни причин, як це трапилося з Північною Македонією через французьке вето, політичні витрати переговорів можуть бути занадто великими для того, щоб потенційні члени повністю зобов'язалися [25].

У системі ГКБ індивідуальні країни-члени все ще зберігатимуть право прийняти остаточне рішення щодо майбутнього членства, і національні парламенти все ще матимуть можливість не ратифікувати жодного Договору про вступ аспірантського кандидата. Однак вартість відмови членів в країні в кінці процесу, коли ця країна виконала всі критерії членства, буде вищою, що переконає країни-члени діяти більш відповідально. Якщо нічого іншого, це зменшить кількість перешкод на шляху членства кандидатської країни в ЄС [48].

Замість надання повноправного членства країнам, стратегія ЄС щодо Західних Балкан до цього часу ґрунтувалася на покращенні регіональної економічної інтеграції. До зусиль у цьому напрямку відносяться Білатеральні інвестиційні угоди, Угоди про вільну торгівлю та Берлінський процес, який мав призвести до Спільного регіонального ринку. Хоча ці зусилля можуть бути певною мірою корисними для внутрішньорегіональної торгівлі та інвестицій, рівень життя відстає не лише від старших членів ЄС, але й від нових членів з Центральної та Східної Європи (ЄС-ЦСЄ). Також в регіоні зростає відчуття розчарування стосовно ЄС, спричинене враженням, що ЄС вже не вірить у розширення, і деякі країни насправді не бажають, щоб країни Західних Балкан приєдналися [34].

Отже, зміна стратегії ЄС стосовно Західних Балкан вже давно настала. "Діловодство, як завжди", не лише не допоможе в поліпшенні ситуації, але, ймовірно, сприятиме зростаючому відчуттю розчарування. У цьому контексті нове дослідження "Довгий шлях: Уроки для підвищення інтеграції та розвитку на Західних Балканах з країн ЄС-ЦСЄ" спрямоване на вивчення досвіду економік Західного Балкану від процесу вступу до ЄС країн Східної та Центральної Європи, які вже є членами ЄС. Конкретно воно розглядає, наскільки поліпшилася регіональна економічна інтеграція в країнах ЄС-ЦСЄ після вступу до ЄС, визначає причини цього поліпшення і визначає, які уроки можна винести для економік Західних Балкан.

Дослідження встановлює, що вступ до ЄС дійсно поліпшив регіональну економічну інтеграцію в країнах ЄС-ЦСЄ. Обсяг торгівлі товарами та послугами в цьому регіоні збільшився приблизно на 50 відсотків завдяки вступу цих країн до ЄС. Інтеграція з точки зору прямих іноземних інвестицій (ПІІ) також поліпшилася після вступу до ЄС, хоча менше, і не виявлено жодних доказів прямого зв'язку з вступом до ЄС, хоча можливі непрямі ефекти через зростання доходів, які виникли внаслідок вступу до ЄС [51].

Домінуючим засобом, яким вступ до ЄС поліпшив внутрішньорегіональну торговельну інтеграцію в країнах ЄС-ЦСЄ, був канал доходів.

Збільшуючи доходи в регіоні, вступ до ЄС збільшив попит на товари та послуги з інших країн регіону, що в свою чергу збільшило внутрішню регіональну торгівлю.

Найпрямішим способом, яким вступ до ЄС збільшив доходи в країнах ЄС-ЦСЄ, були трансферти з бюджету ЄС, а не ПІІ. В середньому ці країни отримували трансферти з бюджету ЄС, що еквівалентно 2 відсоткам їх ВВП щорічно. Останніми роками суми були вищі, і деякі країни, такі як Балтійські країни, Угорщина і Болгарія, отримували навіть більше (приблизно 3 відсотки). Аналіз вказує на те, що подвоєння щорічних трансфертів (тобто збільшення їх з 1 відсотка до 2 відсотків ВВП) призводить до вражаючого загального зростання ВВП на 14 відсотків. Ми також визначаємо, що вищі витрати уряду, тим сильніше надходження ПІІ, більша політична стабільність та кращі інституції також збільшують доходи. Дуже ймовірно, що вступ до ЄС позитивно вплинув на більшість, якщо не на всі, ці фактори в країнах ЄС-ЦСЄ [50].

Основним висновком є те, що найефективніший спосіб покращення регіонального співробітництва на Західних Балканах - це впровадження політик, спрямованих на підвищення доходів. Збільшення доходів призведе до більшого попиту на товари та послуги в межах регіону, до більшого пропонування і, в свою чергу, до більшої регіональної економічної інтеграції.

Одним з прямих способів досягнення цього є збільшення трансфертів з бюджету для країн Західних Балкан. Це може бути досягнуто, надаючи повний доступ економікам Західних Балкан до бюджету ЄС. Витрати для існуючих країн-членів ЄС будуть маргінальними, тобто менше 0,05% від ВВП кожної країни, тоді як ефект для економік країн Західних Балкан будуть суттєвими [11].

Для того, щоб це мало найбільший можливий вплив, більші трансферти повинні супроводжувати жорсткі умови для інституційної реформи. Без поліпшення якості інституцій та стандартів управління Західні Балкани не зможуть абсорбувати будь-яке збільшення фінансування з боку ЄС.

Економічний та інвестиційний план для Західних Балкан, який ЄС прийняв у жовтні 2020 року, схожий на попередню підтримку ЄС для регіону і тому вважається недостатнім. Запланований розмір у 9 мільярдів євро еквівалентний приблизно 1 відсотку об'єднаного ВВП Західних Балкан щорічно. На практиці розподілені кошти можуть бути ще меншими. Таким чином, вони будуть дуже схожі на попередні версії Інструменту передвступної допомоги (тобто ІПД I і ІПД II), які також не здатні були суттєво вплинути. Це значно менше, ніж отримують країни ЄС-ЦСЄ від ЄС у рамках Європейського пакту про наступне покоління, де суми коливаються між 3 та 5 відсотками їхніх ВВП щороку [42].

Ці пропозиції не означають, що ЄС не повинен якнайшвидше надавати повноправне членство країнам Західних Балкан. Це повинно залишатися пріоритетом номер один. Північна Македонія та Албанія повинні розпочати переговори про вступ якнайшвидше, а інтеграція інших економік повинна бути одним із найважливіших пріоритетів ЄС. Унікальний аспект цих пропозицій полягає в тому, що вони закликають до повного доступу до бюджету ЄС, перш ніж країни Західних Балкан стануть повноправними членами Союзу.

Висновки до 2 розділу

Швидке членство в ЄС повинно залишатися пріоритетом для країн регіону, як показує війна в Україні.

Ці пропозиції не передбачають, що ЄС не повинен якнайшвидше надати повноправне членство економікам Західних Балкан. Це повинно залишатися першочерговим завданням. Північна Македонія та Албанія повинні розпочати переговори про вступ якнайшвидше, бажано цього року, і інтеграція інших економік повинна бути одним із найвищих пріоритетів ЄС. Унікальність цих пропозицій полягає в тому, що вони вимагають повного

доступу до бюджету ЄС, ще до того, як країни Західних Балкан стануть повноправними членами Союзу.

Війна в Україні додатково підкреслює терміновість та актуальність нашої аргументації. Якщо ЄС продовжить свою повільну та невизначену стратегію стосовно Західних Балкан, це лише поживить розчарування та скептицизм стосовно ЄС у регіоні, загрожуючи перетворити його на геополітичне поле для гри. Оскільки Росія очевидно не відмовиться від своїх стратегічних інтересів в регіоні, зростаючий скептицизм до ЄС означає тільки одне - більше простору для панування пана Путіна в регіоні. Це може призвести до масштабної дестабілізації не лише Західних Балкан, а й ширшого регіону. Найкращою стратегією для ЄС для запобігання цьому є показати регіону, що він для нього важливий, надаючи більше підтримки, ніж раніше.

РОЗДІЛ 3

ДОСЯГНЕННЯ КРАЇН РЕГІОНУ ЗАХІДНИХ БАЛКАН У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1 Адаптація до змін у політичному та геополітичному середовищі

6 жовтня 2020 року Європейська Комісія прийняла всебічний Економічний та Інвестиційний план для Західних Балкан, спрямований на сприяння довгострокового економічного відновлення регіону, підтримку зеленого та цифрового переходу, підтримку регіональної інтеграції та зближення з Європейським Союзом [51].

Економічний та Інвестиційний план визначає значний інвестиційний пакет на суму до 9 мільярдів євро для регіону. План визначає 10 провідних інвестиційних цілей та спрямований на сприяння довгострокового відновлення, прискорення зеленого та цифрового переходу, а також підтримку регіонального співробітництва та гармонізації з ЄС. Згідно з очікуваннями, підтримка через новий Інструмент гарантії для Західного Балкану може скласти до 20 мільярдів євро протягом наступних 10 років [54].

У найближчий період очікується публікація інформації щодо процесу отримання коштів та підтримки відповідно до прийнятого плану, про що ми будемо вас своєчасно інформувати.

Передбачається підтримка та інвестиції в такі напрями:

1. Сталі транспортні засоби
2. Екологічна енергія
3. Цифрове майбутнє
4. Приватний сектор
5. Людський капітал
6. Довкілля та клімат

Паралельно з Економічним та Інвестиційним планом для підтримки регіону, Європейська Комісія представила принципові положення для впровадження Зеленої агенди на Західних Балканах, які передбачається ухвалити на Саміті Західних Балкан у Софії у листопаді 2020 року [42].

Вона передбачає дії, пов'язані з кліматом (включаючи декарбонізацію, енергетику та мобільність), циркулярною економікою (зокрема управління відходами, вторинним використанням, сталим виробництвом та ефективним використанням ресурсів), біорізноманіттям (спрямоване на захист та відновлення природного багатства регіону), боротьбою з забрудненням повітря, води та ґрунту, а також сталими системами харчування та сільськими районами. Діджиталізація була ключем, який забезпечить вищезазначені п'ять стовпів відповідно до концепції подвійного зелено-цифрового переходу [35].

Третій етап розвитку політичної стратегії Євросоюзу щодо країн Західних Балкан на початку 2020-х років означав новий етап рефлексії та адаптації. Під час першого етапу, який припав на активну фазу балканських війн (1991-1999 рр.), стратегія ЄС була спрямована на погашення конфлікту в регіоні, оскільки його дестабілізація становила серйозну загрозу для європейської безпеки. Другий етап (2000-2013 рр.) був визначений потребою вирішення конфлікту щодо Косова та підготовкою до вступу до ЄС Словенії (2004 р.) та Хорватії (2013 р.) [51].

Третій етап визначався новим підходом та адаптацією до змін у політичному та геополітичному середовищі. Зрештою, третій період почався безпосередньо після приєднання Хорватії до Європейського Союзу і продовжується до сьогодення. Проте, реалізація стратегії Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан стикається з рядом викликів, включаючи структурну кризу в Євросоюзі та економічні труднощі, пов'язані з пандемією коронавірусу [42].

Негативний вплив на виконання стратегії ЄС також відзначається внаслідок британського референдуму про вихід з ЄС, який відбувся 23

червня 2016 року. До цього часу Велика Британія виступала активним прихильником інтенсивного розширення ЄС, спрямованого на збільшення кількості країн-членів і запобігання створенню федеративної форми Євросоюзу. Однак після вирішального референдуму, який позначив початок процесу Brexit, Євросоюз втратив активного прихильника, що потребує компенсації збитків для Спільного ринку, обумовлених цією втратою. Навіть колективна участь країн Західних Балкан не може повністю замінити Велику Британію, ні демографічно, ні економічно [33].

Незважаючи на це, інтеграція країн Західних Балкан до Європейського Союзу (ЄС) вважається ключовою для вирішення проблеми "геополітичного вакууму" у регіоні та зміцнення безпеки Євросоюзу в широкому контексті. Однак цей процес не може мати простого та прямолінійного шляху до досягнення поставленої мети [51].

Однак спадщини минулих конфліктів продовжують затінити регіональну політику та економіку, а також утруднювати інтеграцію Західних Балканських країн до ЄС.

По-перше, Сербія, п'ять країн-членів ЄС (Кіпр, Греція, Румунія, Словаччина та Іспанія) та кілька інших країн не визнають Косово як незалежну державу. Внутрішньо Косово не змогло побудувати мирні відносини між албанською більшістю та сербською меншиною, і його внутрішня стабільність залежить від міжнародних сил миротворців [35].

По-друге, Боснія і Герцеговина, де громадянська війна була завершена Дейтонською угодою в 1995 році, є дуже вільною двоступеневою конфедерацією трьох етнічних громад, яка є малопридатною для управління на центральному рівні (МГГ, 2012). Політика в цих громадах продовжується під владарюванням націоналістичних настроїв. Внаслідок цього міжнародній спільноті доводиться продовжувати свою місію з миротворення та підтримки будівництва держави понад 20 років після закінчення війни [33].

По-третє, Греція суперечить щодо назви країни Македонія, і цей конфлікт заморозив процес вступу країни до ЄС та НАТО протягом більше

десятиліття. Внутрішньо Македонія періодично стикалася з етнічними напругами між македонською більшістю та албанською меншиною. Крім того, десятирічний термін колишнього прем'єр-міністра Ніколи Груєвського (1996-2006) був відзначений численними порушеннями правової держави та політичних та громадянських свобод [43].

У контексті безпеки, важливим фактором є розширення впливу військово-політичного союзу НАТО в регіоні Західних Балкан. На сьогодні учасниками НАТО є Албанія, Словенія, Хорватія та Чорногорія. Проте існують проблеми, які гальмують приєднання Боснії та Герцеговини, Сербії та Косово до НАТО через територіальні, етно-політичні та військово-політичні питання. Крім того, неоднозначність щодо незалежності Косово створює додаткові труднощі, оскільки деякі країни, такі як Іспанія, Кіпр, Греція і Румунія, не визнають його, а це впливає на їхнє ставлення до вступу до НАТО [25].

На початку 2000-х років країни Західних Балкан отримували значні суми ОРД, що відображало бажання міжнародної спільноти підтримувати їх післяконфліктне відновлення та реконструкцію, перехід до демократії та ринкової економіки та їх інтеграцію з ЄС (розділи 2 і 6). Однак із досягненням прогресу в економічній реформі обсяг потоків ОРД поступово зменшувався до рівня від 0,9 до 3,0 відсотка ВВП в 2016 році, крім Косова, де вони все ще склали 6,7 відсотка ВВП (порівняно з 13,9 відсотка ВВП у 2009 році).

Регіон Західних Балкан постає відстаючим від інших країн Центральної та Східної Європи (тих, що вже приєдналися до ЄС) щодо інституційних реформ. Як відзначено Всесвітнім банком, до 2013 року країни Західних Балкан досягли такого ж прогресу в реформах, вимірюваному оцінками переходу ЄБРР, як і група менших країн Центральної та Східної Європи до 1996 року [29].

До 1991 року країни Західних Балкан рухалися швидше в реформах, ніж група менших країн Центральної та Східної Європи, завдяки спадщині

системи югославського "ринкового соціалізму". Однак політичні та економічні турбулентності 1990-х років змінили ситуацію, і країни Західних Балкан відтоді відстають. Дослідники наводять оптимістичну передбачувану ситуацію, вважаючи, що Західні Балкани можуть скоротити цю відставку у наступні роки за наявності відповідних умов [43].

Затримка в реформах негативно впливає на бізнес-клімат та загальне інституційне середовище, сповільнюючи економічне зростання в напрямку до рівня ЄС та процес приєднання до ЄС. Однак не всі глобальні опитування високо оцінюють економіки Західних Балкан. Наприклад, щорічне дослідження World Bank Doing Business 2018 року ранжує Македонію одинадцятою у світі і другою в регіоні Європа та Центральна Азія (тобто серед всіх перехідних економік). Косово, Чорногорія та Сербія посідають відповідно 40-е, 42-е та 43-е місця у цьому рейтингу. Боснія і Герцеговина є найгіршою у регіоні (86-е місце), але все ще кращою, ніж багато економік колишнього Радянського Союзу [19].

Республіка Північна Македонія – одна з найпростіших економік, коли йдеться про захист менших інвесторів або отримання кредиту. Сербія виявилася найкращою серед перехідних економік у вирішенні питань, пов'язаних із отриманням дозволів на будівництво, а Чорногорія також високо ранжується за доступ до кредиту. Заснувати бізнес відносно просто в Косово. Однак країни Західних Балкан не демонструють успішних результатів у реєстрації власності чи отриманні електроенергії. У середньому регіон відстає від груп менших країн Центральної та Східної Європи.

Можливість євроатлантичної інтеграції була запропонована країнам Західних Балкан в 1999 році після конфлікту на Косово. У червні 1999 року було укладено Пакт Стабільності для південної та східної Європи. Це була ініціатива ЄС, але в неї також були включені інші країни (США, Канада, Японія, Росія, Туреччина, Норвегія та Швейцарія), а також ряд міжнародних організацій. Пакт мав три основні стовпи – демократію, економіку та безпеку – і відкрив ймовірність Процесу стабілізації та асоціації (перший крок до

можливого вступу до ЄС) для регіону Західних Балкан. Пізніше Пакт стабільності був замінений Регіональною радою співпраці у 2008 році [32].

Потенційна придатність країн Західних Балкан до вступу до ЄС була підтверджена на саміті ЄС у Салоніках у червні 2003 року. Європейська Рада висловила "...свою визначеність повністю та ефективно підтримувати європейську перспективу країн Західних Балкан, які стануть невід'ємною частиною ЄС, щойно вони відповідатимуть встановленим критеріям".

Наступні Угоди про стабілізацію та асоціацію, які також передбачають положення про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі (ГЗВТ), були обговорені, підписані та ратифіковані ЄС і країнами Західних Балкан. Угода з Македонією набрала чинності у 2004 році, з Хорватією - у 2005 році, з Албанією - у 2009 році, з Чорногорією - у 2010 році, з Сербією - у 2013 році, з Боснією і Герцеговиною - у 2015 році та з Косово - у 2016 році [37].

Зокрема, ЄС сприяв створенню мережі горизонтальних угод про вільну торгівлю між країнами-кандидатами за покровом Центральноєвропейського угоди про вільну торгівлю, яка на даний момент включає всі шість країн Західних Балкан та Молдову. Македонія та Хорватія отримали статус кандидата до ЄС в 2004 році, Чорногорія - в 2010 році, Сербія - в 2012 році, а Албанія - в 2014 році. Хорватія розпочала переговори про вступ до ЄС у 2005 році і завершила їх у 2011 році, ставши 28-м членом ЄС 1 липня 2013 року [45].

Чорногорія розпочала переговори щодо вступу до ЄС у 2012 році, а Сербія розпочала їх у січні 2014 року. Кандидатський статус Македонії до ЄС заморожений, незважаючи на шість рекомендацій Європейської Комісії з жовтня 2009 року щодо відкриття переговорів про вступ. За цим утриманням стоять резервації Греції щодо назви країни та внутрішні проблеми з правопорядком. Крім того, до грудня 2017 року Чорногорії вдалося розпочати переговори про вступ з 30 з 35 розділів *acquis communautaire* (законодавство ЄС). Нерозпочаті розділи включають політику конкуренції, економічну та грошову політику, охорону навколишнього середовища та

зміни клімату, інституції та "інші питання". Три розділи (наука та дослідження, освіта та культура, зовнішні відносини) вже були тимчасово закриті [18].

Сербія менш розвинена. Крізь грудень 2017 року вдалося розпочати переговори лише з 12 розділами 18, і тимчасово закрити лише два розділи - наука та дослідження, та освіта та культура.

На відміну від опитування World Bank Doing Business, яке концентрується на тривалості, простоті та витратах адміністративних процедур, індекс економічної свободи Фонду спадщини приділяє більше уваги більш фундаментальним факторам, таким як економічна лібералізація, права власності, корупція та доброчесність уряду. Країни Західних Балкан особливо погано справляються із доброчесністю уряду, ефективністю судової системи та свободою праці. Всі ці показники свідчать про неефективність у сфері державного управління. Показники свободи бізнесу (за винятком Македонії та Албанії) та прав власності також відстають.

Проте, щоб новий імпульс мав реальні шанси на успіх, політичної волі з боку урядових органів ЄС недостатньо. Країни-кандидати та потенційні кандидати повинні бути готові інтенсифікувати свою реформаторську роботу, включаючи найважчі питання, такі як наслідки конфліктів, права людини, гарантії для етнічних, релігійних та інших меншин, повага до правової держави, повна нормалізація відносин з сусідами, боротьба з корупцією, захопленням держави та організованою злочинністю, а також модернізація державного управління та судової системи. Досвід попередніх раундів розширення ЄС підказує, що має сенс вирішувати заздалегідь найскладніші політичні, інституційні та управлінські питання, щоб уникнути розчарування з обох сторін. Це те, що Європейська Комісія правильно пропонує у своїй стратегії для Західних Балкан. Однак сам ЄС також потребуватиме нового раунду внутрішніх інституційних реформ перед прийняттям нових членів, більшість з яких будуть малими країнами.

3.2 Економічні та соціальні здобутки країн регіону у процесі інтеграції до Європейського Союзу

З погляду фінансової підтримки, щодо бюджету ЄС на 2021-2027 роки, поки що не передбачається включення Західних Балкан до ЄС. Це може вплинути на шлях їхнього вступу та їхні перспективи щодо інтеграції.

У 2016 році всі країни Західних Балкан, за винятком Косово, були класифіковані за методикою Світового банку як країни з вищим середнім рівнем доходу. Ця категорія включає країни з доходом на душу населення між 3,956 та 12,235 доларами США. Однак більшість країн Західних Балкан знаходяться внизу цієї групи доходів – від 4,180 доларів у Албанії до 5,310 доларів у Сербії. Навіть Чорногорія, з найвищим в регіоні доходом на душу населення (7,120 доларів), має приблизно шосту частину доходу на душу населення Німеччини та одну п'яту частину середнього доходу на душу населення ЄС. Косово, найбідніша країна регіону з доходом на душу населення 3,850 доларів, належало до групи країн із середнім рівнем доходу нижче середнього [19].

Тим не менш, з 2000 року регіон Західних Балкан відзначається зближенням до рівнів доходів на душу населення західноєвропейських країн, представлених у нашому аналізі Німеччиною.

Процес конвергенції доходів був особливо сильним між 2000 і 2009 роками, завдяки швидкому економічному зростанню в регіоні (рисунок 2) та світовому економічному буму. Розрив у рівнях доходів на душу населення за паритетом купівельної сили (ПКС) між Сербією та Німеччиною зменшився на 10,5 відсоткових пунктів, між Албанією та Німеччиною на 9,1 відсоткових пунктів, а між Чорногорією та Німеччиною на 7,7 відсоткових пунктів. Інші країни зближувалися на меншому темпі – Боснія і Герцеговина на 5,6 відсоткових пунктів, Македонія на 4,7 відсоткових пунктів і Косово лише на 2,2 відсоткових пунктів. Після 2010 року конвергенція сповільнилася через розповсюдження впливу світової та європейської фінансових криз. У період з

2010 по 2012 роки відбулася навіть деконвергенція, порівняно з відносним рівнем доходу на душу населення у 2009 році. З 2012-2013 року конвергенція відновилася, але з меншою швидкістю, ніж у 2000-х роках. Крім того, к 2016 року Боснії і Герцеговині та Сербії ще не вдалося відновити відносний рівень доходу на душу населення (порівняно з Німеччиною) 2009 року [27].

Незважаючи на прогрес у конвергенції доходів, регіон Західних Балкан продовжує стикатися із соціальними ризиками, пов'язаними з бідністю, нерівністю доходів, безробіттям – особливо серед молоді – та іншими формами соціального виключення.

З 2001 року в Західних Балках відбувся певний прогрес у зменшенні прогалин у бідності при рівнях \$1,90, \$3,20 та \$5,50 на день (у паритетах купівельної сили 2011 року). Для Македонії частка людей, які живуть нижче порогів \$1,90 та \$3,20, майже зменшилася наполовину після 2010 року. Суттєве зменшення частки людей, які живуть нижче порогів \$3,20 та \$5,50 на день, також було досягнуто в Косово (2013 порівняно з 2005 роком). У Сербії частка людей, які живуть нижче всіх трьох порогів, майже не змінювалася між 2002 і 2013 роками. У Чорногорії навіть спостерігалось погіршення для найвищого порогу, ймовірно, внаслідок світової та європейської фінансових криз. Однак у Сербії та Чорногорії показники бідності залишаються низькими порівняно із сусідами у Західних Балках [39].

Щодо нерівності доходів, регіон не відрізняється від інших країн Європи, тобто його індекс Джині представляє помірний рівень. Виняток становила Македонія в 2010 році, де був зафіксований високий індекс Джині - 42,8, але він знизився до 28,5 в 2013 році. Зміни індексу Джині в регіоні не слідуєть єдиному тренду: він залишався приблизно стабільним в Албанії та Боснії і Герцеговині, але трохи коливався в інших країнах. Світовий банк у 2017 році визначає ці тенденції проблемами з створенням робочих місць до 2009 року, поєднаними із низькою продуктивністю у більшості секторів [21].

Це вказує на неефективність інститутів ринку праці в країнах Західних Балкан, одного з наслідків самоврядування працівників у колишній

Югославії. Внаслідок цього регіон завжди відзначався дуже високими рівнями безробіття, навіть перед початком переходу [14].

У 2001 році рівень безробіття в Косово наблизився до 60 відсотків робочої сили. З того часу ринок праці Косово покращився: у 2016 році рівень безробіття був лише наполовину від рівня 2001 року, але все ще близько 30 відсотків. Македонія була другою країною з найвищим рівнем безробіття на Західних Балканах, з рівнем безробіття, що перевищує 30 відсотків робочої сили протягом більшості розглянутого періоду, і тільки недавно зменшила цей показник. Боснія і Герцеговина побачила лише дуже повільне поліпшення свого рівня безробіття з 2006 року і мала подібний рівень безробіття в 2016 році, як Косово і Македонія [52].

Албанія була найефективнішою країною у цьому відношенні (можливо, завдяки відсутності спадщини югославської моделі самоврядування працівників), з середньорічним рівнем безробіття приблизно 15 відсотків робочої сили.

Можна стверджувати, що високе безробіття виникає через неформальний ринок праці, який, в свою чергу, обумовлений великими податками та регуляторними бар'єрами. Засновані на даних Запитання про середовище бізнесу та підприємницьку діяльність, декілька досліджень приходять до висновку, що перешкоди для вступу нових фірм та інші регуляторні перешкоди сприяють високому рівню безробіття в регіоні [37].

Цікаво, що краща освіта не збільшує ймовірність працевлаштування на Західних Балканах (на відміну від Німеччини, яка слугує в якості порівняльного показника), за винятком дуже останнього періоду (2016 року), коли рівень безробіття для людей з вищою освітою помітно зменшився в Боснії і Герцеговині та Косово. У Албанії рівень безробіття для людей з базовою освітою систематично нижчий, ніж для тих, хто має середню та вищу освіту. Ці висновки можуть свідчити про суттєву роль неформального ринку праці (незалежно від рівня освіти) та несумісність між профілем та якістю освіти та реальним попитом на працю [41].

Регіон також стикається з дуже високими рівнями безробіття серед молоді, які значно перевищують загальні рівні безробіття. Найвищі рівні безробіття серед молоді зафіксовані в Косово і Боснії і Герцеговині, тоді як Чорногорія та Сербія мають найнижчі. Проте навіть сербські та чорногорські показники (найнижчі в регіоні в 2016 році) приблизно в п'ять разів і двічі вищі відповідно, ніж у Німеччині та ЄС. Відсутність можливостей зайнятості для молоді створює стимули для їхньої еміграції в більш розвинені країни з більш дієвими ринками праці та більшими можливостями зайнятості [29].

Еміграція додається до вже не вигідних демографічних тенденцій у регіоні. Населення Західних Балкан зменшується і старіє. Медіанний вік регіону Західних Балкан становить 8,7 років вище світового середнього і очікується, що в майбутньому він зросте. У регіоні від 2000 до 2015 року кількість народжень зменшилася приблизно на три народження на 1000 осіб в середньому. Найбільші зниження кількості народжень зафіксовані в Косово, Албанії та Чорногорії. Проте в Косово та Албанії продовжують залишатися найвищі рівні народжуваності. З урахуванням цих не вигідних демографічних тенденцій, продуктивність праці має значно зрости, щоб компенсувати майбутній дефіцит робочого віку населення. Системи пенсій, охорони здоров'я та довгострокової допомоги також повинні бути адаптовані до нової демографічної реальності [14].

Чотири країни Західних Балкан не здійснюють суверенну грошову політику. Косово та Чорногорія використовують євро як свою валюту, Боснія і Герцеговина має валютну раду, що деномінована в євро, а Македонія прив'язує свою валюту до євро (відносно вузького горизонтального діапазону). Валютні режими в Албанії та Сербії можна характеризувати як керований плаваючий курс, і обидві країни заявляють про наявність фреймворків інфляційного таргетування [27].

У другій половині 1990-х та на початку 2000-х років прив'язки до німецької марки, а потім до євро, допомогли Хорватії, Македонії, Боснії і Герцеговині, а також Чорногорії та Косову швидко десинфлюватися,

враховуючи їх спадщину високої інфляції / гіперінфляції на початку 1990-х. Проте з 2003-17 років вибір грошового режиму, з цього погляду, здавався менш важливим [26].

Незважаючи на використання свого фреймворку інфляційного таргетування, Сербія була найгіршим виконавцем (принаймні до 2013 року), але Албанія з таким самим режимом зафіксувала найнижчу та найстабільнішу інфляцію в регіоні. Косово, Чорногорія та Боснія і Герцеговина відзначилися значною волатильністю. В меншій мірі це було також характерно для Македонії. Це означає, що малі відкриті економіки, які відмовилися від своєї грошової суверенності, досвідчують більшу волатильність інфляції через її екзогенний характер, що визначається реальними та фінансовими ударами на зовнішні ринки та змінами в обмінних курсах між основними валютами. Тим не менш, в чесності слід визнати, що з 2014 по 2017 рік всі країни Західних Балкан зблизилися до низьких та відносно стабільних рівнів інфляції [23].

Монетарні режими можуть справді мати значення для фінансової стабільності. Усі країни Західних Балкан, незважаючи на їх оголошені та фактичні монетарні режими, мають значний рівень євроізації. Це не є проблемою в Косово та Чорногорії, де євро прийнято як офіційна національна валюта, але це серйозна вразливість в інших країнах.

Крім того, незважаючи на успішну дезінфляцію та повторювані рекомендації МВФ, не відбулося видимого прогресу у зменшенні євроізації на користь активів та зобов'язань в національних валютах. З цього погляду жорстке прив'язування (одностороння євроізація чи вірогідна валютна рада) може бути розглянуте як фактор, що підвищує фінансову стабільність (завдяки усуненню ризику депреціації валюти) і визнає велику експозицію регіону до євро-операцій у торгівлі, туристичних послугах, переказах грошей та інших сферах [16].

Торгівля та економічна інтеграція з ЄС були основними факторами зростання у перехідних економіках з початку 1990-х років. Це також

стосується і регіону Західних Балкан після закінчення політичних та економічних турбулентностей 1990-х років [19].

На перший погляд може здатися, що експорт та імпорт країн Західних Балкан високі відносно ВВП (рисунки 9 і 10). Однак такі спостереження можуть не розкривати всю картину.

По-перше, великі частки експорту та імпорту щодо ВВП є природним явищем у невеликих економіках. Порівнюючи їх із трьома невеликими економіками, які приєдналися до ЄС у 2004 році та введені євро (Словенія, Словаччина та Естонія), видно різницю, особливо з боку експорту. Навіть якщо різниця зменшилася з 2000 року, все ще є багато роботи для наздоганяння країн-зразків, особливо для Косово, Албанії та Боснії і Герцеговини [37].

По-друге, у деяких випадках (Чорногорія, Македонія, Албанія) експорт та імпорт щодо ВВП були волатильними, не лише під час глобальної фінансової кризи (2008-09), яка негативно вплинула на майже всі аналізовані країни.

По-третє, порівняння частки імпорту та експорту відносно ВВП показує, що всі країни Західних Балкан ведуть великі торговельні дефіцити, які частково компенсуються позитивними балансами факторного доходу, головним чином потоками робочих відправлень грошей. Великі дисбаланси поточного рахунку, особливо в Чорногорії, історично фінансувалися надходженнями іноземних прямих інвестицій (та офіційної допомоги в розвитку. Однак обсяг ОДР з часом зменшується, а чисті приватні капітальні вливання також зменшуються після глобальної фінансової кризи 2008-09 років. Таким чином, було досягнуто адаптації зовнішньоторговельного та поточного балансів, і це було досягнуто швидшим зростанням експорту, ніж імпорту [31].

Тим не менше, дисбаланси поточного рахунку Чорногорії залишалися дуже великими з міжнародного порівняння, навіть після кризи 2008-09 років.

Вони знову зросли в 2015-16 роках, коли розпочалося економічне відновлення.

Серед інших партнерів Росія відіграла певну роль у постачанні регіону, особливо Сербії, Македонії та Боснії і Герцеговині, енергетичними ресурсами (нафтою та газом), але роль Росії поступово зменшувалася з часом (незважаючи на інтерес Росії до енергетичного сектору Західних Балкан та трубопроводів Дружба та Адріан). Росія також є одним з напрямків експорту з Сербії, але не перевищує кількох відсотків від усього обсягу [23].

Частки Китаю та Туреччини також обмежені та сконцентровані на імпортній стороні. Однак зростання імпорту з обох країн дуже велике, тому їх частки можуть збільшитися у майбутньому.

Не дивно, що велика частина населення Західних Балкан виїжджала в більш розвинуті країни (зокрема, на захід та на північ Європи) внаслідок насильницьких конфліктів 1990-х років, низького рівня доходу на душу населення та хронічно високої безробіття, особливо серед молоді. Масова еміграція розпочалася в 1960-х роках з колишньої Югославії та на початку 1990-х років з Албанії. У 2015 році саме в Албанії та Боснії і Герцеговині було найбільше емігрантів та частка їхніх громадян, що проживають за кордоном, відносно висока [50].

Перекази особистих коштів відіграють важливу економічну та соціальну роль у всіх країнах Західних Балкан, за винятком Македонії. У Косово та Боснії і Герцеговині їх частка у ВВП перевищує 10 відсотків; в Албанії, Чорногорії та Сербії вони становлять трохи менше 10 відсотків. З 2000 року їхня відносна важливість поступово зменшилася в Боснії і Герцеговині, Косово, Албанії та Македонії, в той час як вона збільшилася в Чорногорії і залишилася в цілому стабільною в Сербії [33].

Прямі інвестиції здебільшого до Західних Балкан походять з Європейського Союзу, за винятком Косово. Прогрес у вступі до ЄС може призвести до ще більшої європейської інвестиційної активності (Стерер і Гольцнер, 2018).

Іншими важливими джерелами прямих інвестицій на Західних Балканах є Швейцарія (для всього регіону), Канада (Албанія), Сербія (Боснія і Герцеговина, Чорногорія), Росія (Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Сербія), Туреччина (Албанія, Косово, Македонія) та Норвегія (Сербія).

Незважаючи на втрачене десятиліття 1990-х років, приплив іноземних прямих інвестицій в країни Західних Балкан прискорився у 2000-х та 2010-х роках, включаючи період після світової фінансової кризи 2008-09 років. В результаті кумулятивний обсяг внутрішніх ПІІ щодо ВВП перевищує середнє значення для перехідних економік. Чорногорія є абсолютним лідером, з обсягом ПІІ у 2016 році, що дорівнює 113,0 відсоткам ВВП [42].

ПІІ в основному спрямовувалися на фінансовий сектор, телекомунікації, енергетичний сектор, оптову та роздрібну торгівлю, будівництво, нерухомість та виробництво. Наприклад, банківський сектор регіону належить в основному іноземним інвесторам, переважно з ЄС. Багато банків у країнах Західних Балкан є частинами пан-європейських банківських груп.

ЄС є провідним торговим партнером для всіх Західних Балкан, на нього припадає майже 70% загальної торгівлі регіону. З 2011 по 2021 рік торгівля ЄС із Західними Балканами зростає майже на 130%. За той же період експорт Західних Балкан до ЄС зріс на 207%. Підприємства з ЄС також є провідними інвесторами в регіоні. У 2018 році на компанії ЄС припадало понад 65% прямих іноземних інвестицій у регіон.

ЄС також надає партнерам із Західних Балкан політичну, фінансову та технічну підтримку, щоб допомогти їм здійснити необхідні реформи та узгодити з правилами та нормативами ЄС. Громадяни та компанії з регіону вже беруть участь у програмах ЄС, які діють у самому Союзі, наприклад Erasmus+, що підтримує студентські обміни, та Creative Europe, що підтримує проекти співпраці у сфері культури [36].

ЄС і Західні Балкани мають спільні виклики безпеці та разом їх вирішують. ЄС і регіон співпрацюють у широкому спектрі питань безпеки,

таких як боротьба з організованою злочинністю, боротьба з гібридними та кіберзагрозами, протидія торгівлі стрілецькою зброєю та посилення боротьби з тероризмом.

Співпраця у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (CFSP)/Спільної політики безпеки та оборони (CSDP) є пріоритетом для Європейського Союзу та його партнерів із Західних Балкан. Стратегія Західних Балкан, прийнята Європейською Комісією у 2018 році, окреслює серед цілей розширення та поглиблення діалогу СЗППБ/СПБП та збільшення внеску Західних Балкан у місії та операції ЄС. За останні роки співпраця в рамках СЗППБ/СПБО значно розвинулася. У той час як ЄС продовжує брати участь у місіях та операціях СПБО в регіоні, західнобалканські партнери також беруть участь у місіях та операціях СПБО по всьому світу [32].

У часи кризи ЄС продемонстрував солідарність зі своїми західнобалканськими партнерами. ЄС допоміг Західним Балканам у боротьбі з COVID-19 і постачав вакцини. За допомогою Механізму цивільного захисту ЄС країни-члени ЄС допомагали Західним Балканам, наприклад, у боротьбі з лісовими пожежами.

Через Економічний та інвестиційний план ЄС мобілізував безпрецедентні ресурси для підтримки зв'язаного, екологічного та орієнтованого на людей зростання, що приносить користь регіону та Європі в цілому.

Три спеціальні представники ЄС (EUSR) підтримують роботу Високого представника/віце-президента: у Боснії та Герцеговині, у Косово та для діалогу між Белградом та Приштиною та інших регіональних питань Західних Балкан [38].

3.3 Основні уроки для України з досвіду інтеграційного процесу країн Західних Балкан

Внаслідок російського вторгнення в Україну стало необхідним переглядати стратегію Європейського союзу щодо розширення та його

підходу до цього питання. Цей перегляд ґрунтується на геополітичних аспектах, особливо враховуючи здатність України протистояти Росії та відповідати на агресивні атаки, спрямовані на цілісність та економічну стійкість ЄС [45].

Новий погляд на стратегію розширення ЄС отримав додатковий імпульс, враховуючи геостратегічні розрахунки ЄС. Проте, навіть при найкращому сценарії, вступ в ЄС вимагає значного часу, і передбачення щодо швидкого приєднання України є не реалістичними. Попередні приклади, такі як приєднання Австрії, Фінляндії та Швеції, показують, що цей процес зазвичай займає кілька років [50].

Кожен політичний цикл у Брюсселі вимагає уважного балансу між інтересами країн-членів ЄС щодо розширення. Це призводить до збільшення впливу держав-членів на переговорах як на формальному, так і на неформальному рівні. Рішення приймаються з урахуванням політичних та безпекових міркувань.

Європейська комісія, як нейтральний посередник, зазвичай підтримує ідею розширення, але зростаючий вплив держав-членів може впливати на її роль. Останні зміни у процедурах розширення дозволяють Комісії більше тиснути на країни-кандидати [53].

ЄС вже прийняв рішення про можливе розширення до 36 членів, але для впровадження змін у своїй політиці розширення, ЄС, схоже, повинен пройти складний етап внутрішньої реформи. Йдеться про обговорення здатності Союзу до безпечного розширення без внутрішніх перетворень. Принцип одностайності, що дозволяє одній країні-членові блокувати приєднання цілого регіону, стає ключовою проблемою, і ідея проведення внутрішніх реформ перед розширенням отримує підтримку в ЄС.

Деякі країни Західних Балкан, які прагнуть приєднатися до ЄС, виражають перевагу стратегії "спочатку швидке політичне приєднання, а потім важкі внутрішні реформи", аналогічної тому, що стосувалося Болгарії та Румунії через недоліки методології розширення ЄС у минулому [52].

Проте для ЄС виглядає, що цей підхід вже не є прийнятним, особливо у зв'язку з жорсткою перевіркою Комісією результатів реформ у сфері верховенства права. Країни-члени досягли консенсусу стосовно більш жорсткого підходу до кандидатів, щоб уникнути відставання у впровадженні реформ на пізніших етапах вступу, навіть під час членства в ЄС, і забезпечити від негативних наслідків для єдності ЄС (навіть якщо дискусії на цю тему ще тривають).

Стійкі політичні узгодження між політичними елітами країн-кандидатів та ефективне управління внутрішніми реформами, пов'язаними із приєднанням, визначають позитивне ставлення інститутів ЄС та окремих держав-членів до перспектив приєднання. Досвід країн Західних Балкан підтверджує, що коли початковий ентузіазм змінюється імітацією або навіть відмовою вже розпочатих реформ, це призводить до складних ситуацій та труднощів [51].

Для відкриття можливості для переговорів про вступ в ЄС, успішна країна-кандидат повинна продемонструвати високий потенціал і розуміння викликів впровадження правового набору ЄС у своїй країні. Отже, політична воля повинна супроводжуватися відповідною технічною експертизою.

Україна на сьогодні має високий рівень громадської підтримки в ЄС і вважається справжньою європейською країною, яка активно захищає європейські цінності на світовій арені. Це унікальна можливість для України зробити значущий крок уперед у процесі трансформації в сучасну європейську країну, і цей шанс необхідно використати, уникнувши внутрішньополітичних невдач. Досвід країн Західних Балкан чітко показує, що відкладення реформ у країнах-кандидатах і невдача у впровадженні європейського законодавства призводять до "втоми від розширення" як в Брюсселі, так і серед держав-членів. З іншого боку, політична безвихідь у справах реформ може серйозно пошкодити спроби політиків у країнах-кандидатах популяризувати реформи під егідою ЄС у власних країнах [45].

Розділи, присвячені верховенству права і *acquis* ЄС, повинні мати найвищий пріоритет для політичних еліт, громадянського суспільства і звичайних громадян. Явища, такі як захоплення держави олігархами, організована злочинність, політична корупція, упереджені судові рішення, обмеження свободи ЗМІ, а також невдалі реформи через слабкість інститутів, є основними перешкодами на шляху до успішного вступу України в ЄС [45].

Довготривала внутрішньополітична єдність щодо стратегічного курсу на шляху до євроінтеграції та стабільне політичне управління сприяли б позитивному ставленню до України в Європі та підтримці наразі існуючого рівня підтримки вступу до ЄС. Визнані лідери та сильні українські інститути в європейському співтоваристві впливають на підтримку стійких взаємозв'язків з ЄС. Це допомагає оптимізувати технічні процеси з Європейською Комісією та урядами країн-членів ЄС, а також формує позитивне враження про Україну як успішного кандидата в ЄС [53].

На шляху приєднання до ЄС, Україна повинна дотримуватися Угоди про асоціацію, узгоджувати оновлення цієї Угоди з ЄС та максимально використовувати інтеграцію ринку як "інструмент для сприяння вступу". Активна просвітницька робота з країнами-членами ЄС, які виявляють скептицизм, сприятиме уникненню конфліктів перед висловленням сумнівів на високому рівні [52].

Сучасна методологія вступу до ЄС стала більш складною для країн-кандидатів, передбачаючи взаємодію держав-членів у переговорах та дозволяючи окремим державам-членам встановлювати власні цільові індикатори для кожного розділу *acquis*. Технічні переговори мають політичний вплив через національні інтереси. Хоча методологія може бути складною, неясно, чи вона сприятиме прогресу кандидатів чи вилетиться в безкінечний процес вступу до ЄС [45].

Щоб уникнути негативного впливу країн-членів ЄС на процес переговорів про вступ, Україні важливо вирішувати всі можливі двосторонні конфлікти з країнами-членами ЄС. Для цього слід зосередити цілеспрямовані

дипломатичні зусилля на вирішенні можливих проблем, які можуть призвести до зриву переговорів та вето з боку країн-членів, зокрема, з урахуванням складнощів у відносинах з Угорщиною.

Особливо важливо вирішити питання стосовно цільових індикаторів у розділах, присвячених верховенству права, які виявилися складними через різноманіття реформ та розмитість формулювань. Україні слід прикласти всі можливі політичні та переговорні зусилля для уточнення цього переліку та розпочати реформи, пов'язані з верховенством права, якнайшвидше, за аналогією з досвідом Албанії, щоб уникнути майбутніх труднощів [49].

Розвиток адміністративної спроможності є загальним цільовим індикатором для різних розділів переговорного процесу. У цьому контексті Україна повинна бути готовою вкладати кошти та зусилля у покращення інституційного потенціалу, включаючи освіту та навчання працівників державних органів, будівництво нових приміщень, технічне забезпечення та впровадження ІТ-систем [53].

Політичні лідери країни мають проявляти послідовність у відданості проєвропейському курсу та виявляти рішучість у проведенні складних, тривалих та часто непопулярних внутрішніх реформ для імплементації *acquis* ЄС. Зміна влади після виборів, що призводить до відмови від реформ або їхнього зменшення, може негативно впливати на співпрацю з Брюсселем та викликати критику серед країн-членів ЄС. Наприклад, політична нестабільність в Сербії призвела до зміни курсу від лідера на шляху до вступу до майже авторитарної країни. Тому уряд України повинен розробити ефективний стратегічний план комунікації, спрямований на забезпечення народної підтримки незважаючи на всі виклики та труднощі, які можуть виникнути [47].

Протягом останніх десятиліть ЄС допускав стратегію "симулювання", якою користуються деякі балканські країни. Ця стратегія передбачала отримання вигод від низьких торговельних бар'єрів з ЄС та приваблення прямих іноземних інвестицій. Водночас ці країни дозволяли собі затримки та

прогалини у впровадженні реформ, які вимагає ЄС (наприклад, прийняття законів, які не виконувалися), через пов'язані з ними загрози для місцевих монополій і неформальний вплив олігархів. Проте зараз цей підхід більше не терплять у ЄС, і він вже не призводить до очікуваного результату [45].

Порушення основних принципів функціонування демократичних систем зазвичай суттєво гальмують прогрес країни на шляху до вступу. Досвід Західних Балкан вказує на те, що перехід до автократії, захоплення ЗМІ правлячими елітами, маніпулювання виборців та інші недемократичні практики в національній політичній системі негативно впливають на переговори з ЄС [50].

Також важливо активно вести діалог з ключовими державами-членами ЄС, які, урахувавши проведений вище аналіз, мають значущий вплив на рішення Ради ЄС з питань підтримки або призупинення прогресу в процесі вступу. Раніше налагоджена співпраця перед конфліктними ситуаціями може запобігти можливим вето від країн-членів ЄС. Також важливо враховувати, що досвід Балкан показує, що у випадку вживання державою-членом рішення встановити вето важко або навіть неможливо змінити ситуацію, що може призвести до даремного витрачання часу на очікування іншої можливості.

Компетентність державних службовців, які відповідають за внутрішні реформи, пов'язані з *acquis*, і проведення переговорів з офіційним ЄС, повинна бути достатньою для успішного прогресу і ведення переговорів як з Брюсселем, так і з країнами-членами ЄС на взаємовигідних умовах. Будь-які структурні слабкості в цьому аспекті можуть порушити процес вступу в самій країні і призвести до довгострокового затримання у переговорах з ЄС. Важливо також забезпечити достатньо високий рівень оплати для цих службовців з метою зменшення текучості кадрів і збереження інституційної пам'яті [53].

Ефективна боротьба з корупцією на вищому рівні має значущий вплив на сприйняття Брюсселем і країнами-членами ЄС, які виявляють сумніви, і

може сприяти прискоренню процесу вступу. Досвід Сербії підкреслює, що лише арешти незначних учасників корупційних скандалів не вистачає для задоволення ЄС. Значущий прогрес на шляху до членства можливий лише тоді, коли місцеві політичні еліти усвідомлюють користь від вступу більше, ніж вигоди від корупційних практик.

Реформа судової системи визначається як ключовий критерій, який може перешкоджати або сприяти процесу приєднання. Впровадження обґрунтованих процедур перевірки та залучення західних експертів для очищення національних судових систем від недобросовісних суддів і зловмисних практик може призвести до значного прогресу, як це сталося в Албанії. Навпаки, спроби зберегти поточний статус-кво з мінімальними змінами, як у випадку Сербії, заважають прогресу країни-кандидата не лише в розділах 23-24, але й в інших обговорених розділах.

Україна має змогу та мусить перетворити позитивне європейське ставлення до неї та її європейських амбіцій у політичну підтримку від найвпливовіших держав-членів ЄС у своєму шляху до вступу. Навіть фактор війни може стати позитивним рушієм для залучення політичної підтримки і швидкого відкриття переговорів про вступ із Брюсселем [50].

Навіть при формальностях, що супроводжують процес вступу, та можливому саботуванню необхідних реформ, Україна повинна уникати ризику розгортання навіть найоптимістичніших початкових переговорів про вступ. Ключовим елементом є рішучий підхід до впровадження порядку денного *acquis* ЄС та невідкладне досягнення конкретних результатів. Вдосконалення інститутів демократії, верховенства права, боротьба з корупцією на високому рівні та підсилення потужностей державної служби є принаймні важливими кроками.

Значущим є забезпечення того, щоб антикорупційні та судові реформи в Україні пройшли швидко та показали конкретні досягнення, щоб переконати Європейський Союз у серйозності намірів України щодо початку переговорів про вступ. Попередні невдачі та розчарування ЄС під час реформ

підкреслюють важливість початкового успіху, особливо в сферах 23 (правовість та основні права) та 24 (справедливість, свобода та безпека) [39].

Недемократичні практики, навіть у часи воєнного стану заради національної безпеки, повинні бути обмежені з максимальною участю країн-членів. Компетентність урядових та парламентських органів, які відповідають за євроінтеграційні реформи, повинна бути належним чином посилена, щоб ефективно вирішувати проблеми, пов'язані з переговорами про вступ, як на політичному, так і на технічному рівнях. Цей процес потребує стійкості та послідовності, яку слід підтримувати незалежно від політичних змін, щоб забезпечити сталість у впровадженні реформ.

Центральний уряд має налагодити ефективний діалог з окремими державами-членами ЄС на всіх рівнях, щоб уникнути конфліктів між цілями вступу України та внутрішньо політичними питаннями держав-членів. Щодо українського суспільства, важливо чітко інформувати його про складність та виклики процесу приєднання до ЄС, щоб уникнути завищених очікувань та активізувати участь громадян у процесі модернізації країни.

Висновки до 3 розділу

Вірогідно, зазначений аспект дійсно відіграв ключову роль у процесі розширення на Західних Балканах. Відсутність "дружньої" конкуренції між кандидатами та відсутність колективного підходу, де б країни гуртом лобіювали свої інтереси, може впливати на ефективність та швидкість процесу розширення. Така ситуація може виникати з-за різних внутрішньополітичних, історичних та геополітичних обставин у регіоні.

Важливо враховувати, що країни регіону можуть мати різні темпи розвитку, ступені готовності до приєднання, а також різні підходи до проведення реформ. Такі відмінності можуть створювати конфлікти і ускладнювати спільні ініціативи.

Для успішного розширення важливо, щоб країни регіону сприймали процес як спільну мету і прагнули до неї, враховуючи свої внутрішні особливості та взаємовідносини.

Співпраця в Центральній Європі дійсно виявилася вдалим досвідом для країн, які приєдналися до Європейського Союзу. Ця спільна мета і взаємопідтримка допомогли забезпечити більш ефективний процес реформ та призвели до успішних приєднань. У той час як Центральна Європа мала спільну історію, спільні проблеми та спільні амбіції, ситуація на Західних Балканах може бути більш складною через різноманіття культур, історій та геополітичних впливів.

Україна, інший кандидат на приєднання до Європейського Союзу, має унікальний контекст та виклики. Важливо для України зосередитися на власному моральному капіталі, а також на взаємодії з іншими країнами регіону для спільного досягнення цілей, пов'язаних з євроінтеграцією. Ключовим елементом буде формування і утримання спільної стратегії та взаємодії для досягнення членства в Європейському Союзі.

Так, співпраця між країнами-кандидатами в сфері євроінтеграції може суттєво зміцнити їхні позиції та продемонструвати здатність до співпраці та солідарності. Це є ключовим елементом для впевненості та довіри з боку Європейського Союзу. Країни, які спільно працюють над реформами та виконанням європейських стандартів, можуть показати, що вони готові не лише отримати членство, а й активно співпрацювати як члени ЄС.

ВИСНОВКИ

Наприкінці ХХ століття відбулися фундаментальні зміни у міжнародних відносинах, а особливо на європейському континенті. Крах соціалістичної системи і розпад у 1991 році Союзної Федеративної Республіки Югославії ознаменував початок нового етапу у розвитку країн регіону. Новоутворені держави розпочали встановлювати власну державність та суверенітет, проводити незалежний курс зовнішньої політики. Але процес утвердження незалежності для новоутворених держав перетворився у затяжний та кровопролитний міжетнічний конфлікт. Все ж країни Західних Балкан змогли реабілітуватися та розробити і проводити свій власний зовнішньополітичний курс, який відповідає національним інтересам держави.

Новоутворені незалежні держави на Балканах залишаються у фокусі геополітичних протистоянь різних світових сил. Для Європейського Союзу цей регіон є своєрідним випробуванням для визначення здатності реалізації європейських демократичних цінностей в стратегічно важливому контексті для ЄС. Процеси дезінтеграції та міжнаціональних конфліктів, що перманентно відбувалися на Західних Балканах з 1991 року, становлять серйозні виклики для безпеки і навіть самого існування проекту європейської інтеграції.

Процес розширення Європейського Союзу на Західних Балканах справді був повільним та складним. З семи країн, які розпочали процес вступу до ЄС у 2001 році за Угодами про стабілізацію та асоціацію, наразі тільки Хорватії вдалося приєднатися (у 2013 році), а решта процесу розширення фактично зупинилася.

Країни Західних Балкан зіткнулись із викликами у реформуванні своїх політичних та економічних систем через етнічні конфлікти та розпад Югославії, що суттєво вплинуло на їхній прогрес. З 2000 року ці країни здійснюють кроки в політичних та економічних реформах, частково завдяки перспективі вступу до ЄС. Хоча відбулася часткова наближеність до рівнів

доходів ЄС, процес сповільнився після глобальної фінансової кризи 2008 року.

Повільний темп реформ та процес вступу до ЄС стикаються з перешкодами, викликаними невирішеними наслідками конфліктів 1990-х років, внутрішніми політичними проблемами та зменшеним ентузіазмом серед існуючих країн-членів ЄС для подальшого розширення. Недавня ініціатива Європейської Комісії щодо поживлення процесу вступу та встановлення терміну на 2025 рік для прийняття Сербії та Чорногорії сприймається як позитивний крок.

У висновку можна стверджувати, що Західні Балкани досягли значного прогресу, але існують значні труднощі для повного інтегрування до ЄС. Економічний ріст набрав обертів, і регіон продовжує працювати над вирішенням соціальних викликів та удосконаленням інституційного каркасу. Шлях вперед передбачає подолання складних геополітичних динамік та збереження темпу в процесі реформ.

Такі процеси можуть стати стимулом для всіх країн регіону, включаючи ті кандидати, які ще не розпочали перемовини щодо членства (Республіка Північна Македонія та Албанія), та ті, які чекають на статус кандидата (Боснія і Герцеговина та Косово), щоб прибрати внутрішні політичні перешкоди для вступу до ЄС, вирішити конфлікти з сусідами, прискорити реформи та прискорити економічний ріст. Це також може допомогти уникнути найгіршого сценарію – зупинки всього процесу реформ та європейської інтеграції (як сталося з Туреччиною) і повернення до пастки етнічних конфліктів.

Стратегічним викликом для балканських країн залишається вибір між модернізацією національної ідентичності та інтеграцією в наднаціональні європейські та євроатлантичні структури. Успіх Хорватії та Словенії, які є переважно мононаціональними, наразі ще не є універсальним зразком для інших країн регіону. Пояснити це можна об'єктивними причинами, зокрема

невирішення національних питань, таких як сербське та албанське, що лишаються актуальними на сьогодні.

Процес прийняття держав Західних Балкан до Європейського Союзу потребує не лише їхніх внутрішніх трансформацій, але й відповідної готовності самого Євросоюзу. Особливо важливо враховувати політичний реалізм сучасності, оскільки песимістичний історичний досвід Західних Балкан підкреслює їхню історичну "слабку ланку" в європейській системі міжнародних відносин. Це пов'язано з етнічно різномірною структурою населення, актуалізацією національно-державного будівництва, яке спровокує міжнаціональні протиріччя та гострі міждержавні конфлікти. Однак, виходячи з прикладу британського референдуму 23 червня 2016 року щодо виходу Великобританії з Євросоюзу, стало очевидним, що внутрішні конфлікти в самому ЄС також можуть стати перешкодою для реалізації стратегії розширення Європейського Союзу.

Держави-члени рідко проявляють ентузіазм стосовно перспективи розширення Євросоюзу. Це може бути пов'язано з різними причинами, такими як страх втратити фінансову підтримку, обурення щодо можливого зміщення центру ваги ЄС та ослаблення його інститутів, а також побоювання щодо наслідків міграції та загрози демократії. Таким чином, країни, які прагнуть до вступу, виступають основними ініціаторами розширення.

Важливо зазначити, що успіх цього процесу не тільки залежить від готовності балканських країн, але й від підтримки та визначеності Європейського Союзу. У 2020 році був погоджений бюджет Співтовариства на 2021-2027 роки, і частка цих коштів буде спрямована на завершення інтеграції Західних Балкан до ЄС.

Фінальне входження балканських країн до Євросоюзу, як очікується, закрисє "балканське вікно" і викорінить вразливості, пов'язані з національними розбіжностями та іншими проблемами. Однак важливо враховувати, що цей процес може вимагати часу, а сприйняття європейських

цінностей на Балканах може стикатися з різноманітними внутрішніми та зовнішніми викликами.

Присвоєння Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу у 2022 році є важливим кроком для обох країн та для самого ЄС. Тим не менше, важливо розуміти, що отримання статусу кандидата лише початковий етап, і в найкращому випадку це є символічним кроком на шляху до ефективних переговорів про членство. Наприклад, Північній Македонії знадобилося 17 років від надання статусу кандидата до початку реальних переговорів про вступ. Процес приєднання до ЄС може бути тривалим та вимагати від країн-кандидатів реформ та відповідності стандартам ЄС.

З цього досвіду Україна може винести декілька важливих уроків:

Тривалість та складність процесу: Україна повинна бути готовою до того, що процес приєднання до ЄС може зайняти багато часу і вимагати великої витрати зусиль.

Необхідність реформ: Європейський Союз акцентує на необхідності проведення широкомасштабних реформ, які сприятимуть зближенню з європейськими стандартами та цінностями.

Важливість боротьби з корупцією та верховенством права: ЄС покладає великий акцент на розвиток сильних інституцій, боротьбу з корупцією і забезпечення верховенства права. Ці аспекти є ключовими для подальшого процесу приєднання.

Підтримка громадянського суспільства: важливо розвивати активну громадянську участь та взаємодію громадянського суспільства для забезпечення легітимності та підтримки вступу до ЄС.

Стійке зовнішнє та внутрішнє лідерство: успішний процес приєднання вимагає сильного лідерства як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Уроки цієї динаміки можуть визначити шлях України в напрямку приєднання до ЄС та сприяти ефективному просуванню в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі. К.: “К. І. С.”, 2004. – 871 с.
2. Десмонд Дайнен. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції/ Пер. з англійської. – К. : “К. І. С.”, 2006. – 696 с.
3. Європейський Союз: політика, економіка, право. Навч. посібник/ За ред.. д-ра іст. наук Н. В. Антонюк, канд. юрид. наук М. М. Микієвич. – Львів, 2005. – 532 с.
4. Жовте світло подальшому розширенню ЄС. URL: https://zn.ua/ukr/international/zhovte_svitlo_podalshomu_rozshirennyu_es.html (дата звернення: 14.06.2023).
5. Камінецький М. С. Регіональна політика Хорватії після розпаду СФРЮ.// Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, інститут міжнародних відносин, К., 2002, Вип. 34, Ч. 1. – С. 65 – 68.
6. Комюніке Комісії Ради та Європейського Парламенту “Розширена Європа - Нові сусіди: Нова система стосунків з нашими східними та південними сусідами”. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/233207_233272 (дата звернення: 14.06.2023).
7. Копійка В. В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 253 с.
8. Копійка В. В. Європейський Союз: проблеми розширення.// Вісник “Міжнародні відносини”.- Київ: “Київський університет”, 1998.-Вип. 9. – С. 33 – 38.
9. Копійка В. В. Розширення як феномен європейського будівництва.//Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Київ: Інститут міжнародних відносин, 1999. – Вип.. 1 – С. 48 – 55.

10. Копенгагенські критерії: як визначити наближення України до членства в ЄС. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/01/31/7155001/> (дата звернення: 15.07.2023).
11. Лапшин О. Є. Розпад Югославії: внутрішні та міжнародний аспекти балканської проблеми. – Одеса: Астропринт, 1999. – 36 с.
12. Парфисюк О. І. Балканський регіон у контексті євроінтеграції. Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доп. III Міжнародна науково-практична конференція студентів аспірантів і молодих науковців, Луцьк, 18-19 травня 2006. : У 2-х т. /Уклад В. Й, Лажнік, С. В, Федонюк. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2006. – Т. 1. – 468 с.
13. Політички односи Србије и ЕУ. URL: <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/eu-integracije/politicki-odnosi-srbije-i-eu> (дата звернення: 16.09.2023).
14. Посельський В. Нова конституція Європи: за якою статтею інтегруватиметься Україна? // Дзеркало тижня. - 2004. - 5-11 червня. – С. 7.
15. Посельський В. Суперечності та перспективи європейського поступу України. // Розширення ЄС. Аналітичний щоквартальник. - 2003. - № 1. – С. 12 – 15.
16. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. 1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення: 14.08.2023).
17. Рудяков П. М. Євроінтеграційні здобутки і перспективи України та балканських країн: спільне і відмінне.//Стратегічна панорама. – Київ, 2005. – Вип. 2. – С. 27 – 29.
18. Світова та європейська інтеграція: організаційні засади / За ред. Я.Й. Малика, М.З. Мальського. – Львів, 2002. – 267 с.

19. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. *Урядовий портал*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 29.09.2023).
20. Albanija: bez napretka u pristupanju EU-u. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690655/EPRS_ATA\(2021\)690655_HR.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690655/EPRS_ATA(2021)690655_HR.pdf) (дата звернення: 30.09.2023).
21. Application for EU membership. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en (date of access: 17.09.2023).
22. Balkan: Alija Izetbegović, smireni lider Bosne i Hercegovine, ili otac nacije koji i dalje izaziva brojne kontroverze. URL: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-67137333> (date of access: 19.07.2023).
23. Copenhagen criteria: how to determine Ukraine's approach to EU membership. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/copenhagen-criteria-how-to-determine-ukraine-s-approach-to-eu-membership/> (date of access: 19.07.2023).
24. Enhanced EU engagement with the Western Balkans. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/enhanced-eu-engagement-western-balkans_en (date of access: 19.07.2023).
25. EU accession process step by step. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/publications/eu-accession-process-step-by-step/> (date of access: 21.07.2023).
26. EU deblokirala Prelazni sporazum! URL: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=12&dd=07&nav_category=11&nav_id=396709 (date of access: 23.09.2023).
27. EU Enlargement Five Years on – a Balance Sheet and What Next. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_09_158 (date of access: 19.07.2023).

28. EU response to Russia's invasion of Ukraine. *Official website of the European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/#invasion> (date of access: 08.09.2023).
29. EU-Western Balkans Summit in Tirana reaffirms the EU membership perspective of the Western Balkans and EU's strategic partnership with the region. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-western-balkans-summit-tirana-reaffirms-eu-membership-perspective-western-balkans-and-eus-2022-12-06_en (date of access: 06.07.2023).
30. EU-Western Balkans Summit Thessaloniki, 21 June 2003. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163 (date of access: 06.07.2023).
31. EU-Western Balkans Summit (Thessaloniki, 21 June 2003). URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf (date of access: 06.07.2023).
32. Evropska unija i Srbija: Priznanje Kosova „neophodan preduslov za evropski put“, poručila Fon der Lajen. URL: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-67273353> (date of access: 09.07.2023)
33. Factsheet: European Commission Opinions on the EU Membership applications. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/factsheet-european-commission-opinions-eu-membership-applications_en (date of access: 09.08.2023).
34. Instrument for pre-accession assistance (IPA). URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/programme-performance-statements/instrument-pre-accession-assistance-ipa-iii-performance_en (date of access: 09.08.2023).
35. Koštunica: Odmah poništiti SSP. URL: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=05&dd=08&nav_category=418&nav_id=297643 (date of access: 09.08.2023)

36. Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija. URL: <https://mvep.gov.hr/diplomatske-misije-i-konzularni-uredi/22957> (date of access: 15.07.2023).
37. Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe (NDICI – Global Europe). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/funding-and-technical-assistance/neighbourhood-development-and-international-cooperation-instrument-global-europe-ndici-global-europe_en (date of access: 15.07.2023).
38. Neighbourhood-wide Cooperation. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/neighbourhood-wide-cooperation_en (date of access: 15.07.2023).
39. Overview - Instrument for Pre-accession Assistance. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en (date of access: 15.07.2023).
40. Plenković: Sjeverna Makedonija treba ubrzati svoj proces pridruživanja Europskoj uniji u čemu će joj Hrvatska pomoći. URL: <https://vlada.gov.hr/vijesti/plenkovic-sjeverna-makedonija-treba-ubrzati-svoj-proces-pridruzivanja-europskoj-uniji-u-cemu-ce-joj-hrvatska-pomoci/38087> (date of access: 16.07.2023).
41. Proces integracije u Evropskoj Uniji. URL: <https://www.kuvendikosoves.org/srb/proces-integracije-u-evropskoj-uniji/> (date of access: 15.07.2023).
42. Questions and answers: the EU budget for external action. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_18_4124 (date of access: 13.07.2023).
43. Rakočević: Ukoliko bi uslov Srbiji za ulazak u EU bio odricanje od Kosova, ona za većinu građana ne bi imala smisla. URL: <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/rakocevic-ukoliko-bi-uslov-srbiji-za-ulazak-u-eu-bio-odricanje-od-kosova-ona-za>

44. Saopštenje Evropske komisije za štampu Evropska komisija usvojila Paket proširenja za 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/saop%C5%A1tenje-evropske-komisije-za-%C5%A1tampu-evropska-komisija-usvojila-paket-pro%C5%A1irenja-za-2023-godinu_sr (date of access: 13.07.2023).
45. Speech by President von der Leyen at the Kyiv Investment Forum. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/speech-president-von-der-leyen-kyiv-investment-forum-video-message-2023-11-16_en (date of access: 10.08.2023).
46. Stabilisation and Association Agreement. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-agreement_en (date of access: 15.07.2023).
47. Stabilization and Association Parliamentary Committee. URL: <http://www.parlament.gov.rs/activities/european-integration/sapc.4029.html> (date of access: 16.07.2023).
48. Stabilization and Association Process. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-process_en (date of access: 16.07.2023).
49. Šta nakon što Kosovo u Pragu podnese aplikaciju za članstvo u EU? URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-aplikacija-clanstvo-eu/32176040.html>
50. The EU Isn't Ready for Ukraine to Join. URL: <https://foreignpolicy.com/2023/07/17/ukraine-eu-european-union-nato-membership-reform-subsidies-budget-reconstruction-agriculture-war-russia/> (date of access: 30.10.2023).
51. The joint priorities of the EU institutions for 2021-2024. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/joint-priorities-eu-institutions-2021-2024_en (date of access: 08.10.2023).
52. Ukraine: EU report notes important steps taken in implementation of reform agenda. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/ukraine-eu->

[report-notes-important-steps-taken-in-implementation-of-reform-agenda/](#)

(date of access: 08.10.2023).

53. Ukraine wants a fast pass to E.U. membership. It's not that easy. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/03/09/ukraine-eu-membership/> (date of access: 23.10.2023).
54. Za Sjevernu Makedoniju put ka EU je gorak zalogaj. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjeverna-makedonija-eu-integracije-bugarska/31945088.html> (date of access: 23.10.2023).